

Cumhuriyetin Aydınlanma Sembolleri: Kadınlar ve Köy Enstitüleri

Songül SALLAN GÜL¹, Ayşe ALİCAN², Firdevs GÜMÜŞOĞLU³

Özet

Cumhuriyet modernleşmesi sadece siyasal ve idari yapıda değil, toplumsal yapıda da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Özellikle bu dönemde kadınlara yönelik haklar alanı genişletilmiş ve toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlının son dönemlerinde günün toplumsal yaşamını sorgulayan ve o yaşamın bireylere, özellikle de kadınlara dayattığı koşulların değişmesinden yana güçler ortaya çıkmıştır. Kadınlar çeşitli dernekler örgütlenmiş, dergiler ve gazeteler aracılığıyla sorunlarını dilettirmişlerdir. Ancak bu talepler daha çok özel alanla sınırlı kalmış ve kadınların eğitilmesi, mesleki beceri kazanması annelik rolleriyle ilişkilendirilerek, geleneksel rollerini daha modern tarzda yerine getirmeleri çerçevesinde biçimlenmiştir.

Cumhuriyet modernleşmesi ile birlikte kadınlar sadece geleneksel cinsiyet rolleri bağlamı değil, kamusal alanda haklarla donatılmış ve yeni dönemin yeni modern insanı olarak görülmüştür. Toplumun dönüştürücü gücü olarak kabul edilen kadınlar siyaset, eğitim, istihdam, medeni haklar konusunda önemli kazanımlar elde etmiş ve yeni toplumun sembolü haline gelmişlerdir. Bu dönemde kadınların eğitim sürecine katılımında önemli mesafeler kat edilmiştir. Özellikle karma eğitim modeline geçilmesi ve yaygınlaştırılması, öğretmen okullarının açılması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik uygulamaların desteklenmesi kadınların eğitim hakkından yararlanmasını olanaklı kılmıştır. Modern devletin asli unsuru ve dönüştürücü gücü olarak görülen kadınların sadece kentte değil, kırdaki da eğitilmesi önemsenmiştir. Köy Enstitülerinde karma eğitim modeli uygulanarak köyü kalkındıracak, modern kadın imgesini köylere taşıyacak ve köylerdeki yoksul kadınları dönüştürecek bir kadın öğretmen modeli yaratılmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde kadının kamusal alana katılımı, toplumsal dönüşümün ve modernleşmenin asli ögesi olarak kadınların dönüştürme kapasiteleri Köy Enstitülü kadın öğretmenler üzerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, modernleşme, yeni insan, eğitim.

The Enlightenment Symbols of the Republic: Women and the Village Institutes

Abstract

Early republican modernization of Turkish Republic brought significant changes not only in political and managerial structures but also in social structures as well. Especially the scope of the women rights widened and gender equality was tried to be constituted in this era. New types of power emerged questioning the social life in that time and were in favor of changing the

¹ Prof. Dr., SDÜ, FEF, Sosyoloji Bölümü, songulsallangul@yahoo.com

² Yrd. Doç. Dr. Kırklareli Üniv., FEF, Sosyoloji Bölümü, aysealican@gmail.com

³ Prof. Dr., MSGSÜ, FEF, Sosyoloji Bölümü

conditions of the individuals, particularly the women that were forced by that lifestyle. The women sounded off their problems through organized associations, magazines and newspapers. However these demands bounded to the limits of private sphere and women's education and gaining professional skills were shaped relating to their mothers' roles so that they could carry out their traditional roles in a modern way.

With the republican modernization, women were considered not only in terms of traditional gender roles but also the new and modern people who were equipped with rights in the public sphere in this new era. Women were accepted transforming powers of the society, they gained significant acquisitions in terms of politics, education, employment and civil rights and became the symbols of the new society. Substantial progress were made towards the women participation in education. Especially integrating and generalizing mixed education model, opening teachers' training schools, supporting practices for equal opportunities in education enabled women to benefit from educational rights. The women's education not only in urban area but also in rural area was taken into consideration as they were seen fundamental elements and transforming powers of the modern government. In Village Institutes, a female teacher character were created to develop the village, carry the modern women's image to the villages, and transform the poor women there.

In this study, women's participation in public sphere in the Republican Era and transforming capacity of the women as the fundamental element of social transform and modernization have been discussed over the female Village Institute graduate teachers.

Key Words: Gender, modernization, new person, education.

Giris

Modernleşme olgusu çağdaş değişmelerin etkili, yoğun, hızlı, sürekli, çeşitlilik ve öngörülemez karaktere sahip, toplumun her düzeyine nüfuz eden niceliksel ve niteliksel dönüşümler olarak ele alınmıştır. Modernleşmenin sadece ekonomik veya teknolojik değil, aynı zamanda politik ve entelektüel değişmeyi de beraberinde getirdiği kabul edilir. Bir anlamda modernleşme; iletişim, eğitim, üretim ve tüketim alışkanlıklarında olduğu kadar bireysel davranışta, sosyal çevre ilişkilerinde, gelenekler ve dinsel pratiklerde vb çok boyutlu yenilikler ve değişimler dünyasına adım atmayı ima etmektedir.⁴ Modernleşme önceki değişme örneklerinden farklı olarak da derinlik ve mekansal yayılma anlamında da global niteliğe sahiptir. Cumhuriyet modernleşmesi de çok boyutlu bir değişme ve dönüşmeyi amaç edinmiş ve kendisini "muasırlaşmak/çağdaşlaşmak" olarak tanımlamış, yönünü Batıya, Avrupa'ya döndürmüştür. Modern olma ideali ilerleme ve aydınlanmacı bir dünya tasavvuruna dayanmış, daha iyi bir hayat ve gelecek özlemi Batılı yaşam tarzı, kurumsal yapı ve değerler sistemiyle tanımlanmıştır. Ancak Cumhuriyet modernleşme deneyimi kendine model aldığı Batı'dan ve Osmanlı geleneğinin dayandığı Doğu'dan da ayırtmıştır. Cumhuriyet modernleşmesi 'yeni bir toplum' ve 'yeni modern insan'ı yaratmak için, ülkenin kendi iç dinamikleriyle bütünleşebilecek dönüştürme kapasitesine sahip yapıların ve kurumların oluşturulmasını benimsenmiştir. Modern insan yaratma sürecinde özellikle kadınlara yönelik haklar alanı genişletilmiş ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda önemli adımlar atılmıştır. Cumhuriyet'in ortaya koyduğu 'yeni kadın' imajı her ne kadar erkek egemen burjuvazinin çıkarları için bir araç niteliğinde de olsa, genç cumhuriyet açısından simgesel bir öneme sahip olmuştur. Geçmişten kopuşun bir temsili olarak 'yeni kadın' resmi hep ön planda olmuştur.

⁴ A.D. Smith, Toplumsal Değişme Anlayışı, Çev. Ülgen Oskay, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s. 87

Türkiye’de tarihsel olarak erkek feminizminin⁵ ivmesiyle gelişen bir kadın hareketinin ve bürokratik devletçilikle gelişen liberal feminizmin odaklandığı kadın hakları,⁶ Kemalizm, ilke ve devrimleriyle kadınları, kamusalın görünürü, medeniyetin ölçütü ve sembolü haline getirmiştir. Kemalizm’in demokrasi anlayışı, demokrasiyi halkoyuna ve seçime indirgeyen liberal model yerine, katılımcı yurttaş ön planda tutan cumhuriyetçi felsefeye yakın olmuştur.⁷ Bu nedenle kadınlar, hem cumhuriyetçi felsefenin kültürel sembolü ve dönüştürücü öznesi, hem de kalkınmanın en önemli ögesi olarak görülmüştür. Savaş yıllarının da etkisiyle gelişen milliyetçilik, ulus devlet sürecinde kadını, medeniyetin sembolü olarak kamusallaşan bir yüksek statüde tanımlamıştır. Cins olarak kadın, siyasal, toplumsal ve kültürel yapının modernleştirici ve dönüştürücü eyleyeni, ulusun kurtuluşunun öncüsü olarak kabul edilmiştir. En azından idealde ve söylemde Cumhuriyet kadını imgesiyle sembolleşmiştir.

Tanzimat’tan itibaren kadının kamusal alanda görünür olması önce aydın erkekler, sonra da kadınlar tarafından “modernleşme/medenileşme/Batılılaşma” çabalarının bir göstergesi olanak nitelenmiştir. Cumhuriyetle beraber bu özellik yasal haklarla taçlanmış, kadının anne olma niteliği aynı zamanda “insan, yurttaş ve birey” olma sorumluluğunda toplumsal rol modeline dönüşmüştür. Eşit yurttaş olarak kabul edilen kadının, eğitim ve kültür kurumları aracılığıyla donatılarak toplumu modernleştirilmesi beklenmiştir. Bu süreçte “aile ve eğitim”, iki anahtar kurum olmuştur. Aile toplumsal cinsiyet ilişkilerinin çağdaş olarak dönüştürülmesinin sağlanacağı kurum olurken, eğitimin; bilim, kültür ve sanatı içerecek bir biçimde toplumsal bütünleşmenin ve kalkınmanın bir aracı olması hedeflenmiştir. Modernleşmenin birey üzerindeki etkileri yanında modernleşme sürecinde bireysel çabalara odaklanan Inkeles’e göre, çağdaş dünyanın kaçınılmaz özelliği olarak belirtebileceğimiz her alanda değişim ve yeniliklerin sürekliliği koşullarında bir tür genel kalkınma hedefi ile uyumlu/ilişkili “bireysel kalkınma” alanı olarak iyi eğitim almış, bireylerin yetiştirilmesi süreci kritik bir önem kazanmıştır. Böylece eğitim yalnızca ve kuru bir bilgi nakli ve bilgi edinme süreci olmaktan çıkıp, eğitim aracılığıyla belli “kişilik özellikleri”ne sahip eğitilmiş birey yaratma faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle modern olmayan toplumların, gelişmek için modernleşmeyi her alana yaygınlaştırmaları, bunun için de önce “modern birey”i yaratacak sonra da onun “dönüştürme kapasitesi”nden yararlanacak bir çevrimi harekete geçirmeleri son derece kritik önem sahiptir.⁸

Cumhuriyet modernleşmesinin merkezinde yer alan kadın hakları ve cinsiyet eşitliğini sağlama amacıyla, kadınları kısıtlayan geleneklerden kurtarma ve özgürleştirme ideali söz konusudur. Osmanlı’da kadının ancak kısıtlı olarak katılabildiği kamusal alan, Türk modernizminde kapılarını kadına açmıştır. Hatta kamusal alanda görünürlük kazandırma amacı kadın meselesinin mihenk taşı haline gelmiştir. Namus ve edebinin dinsel ve kültürel olarak kodlanmasına, içsel ve dışsal alanların örgütlenmelerine ve kadın ile erkeğin bir arada bulunmalarına izin verilmesine dayandırılan Doğu ve İslam geleneği reddedilmiştir. Kamusal alanın laikleştirilmesiyle beraber, kadınların kentsel mekânlarda görülmeleri ve “tecrit” sınırlarını aşip, erkeklerle birlikte toplumsal yaşama katılmaları öngörülmüştür. Ayrıca Batı’nın giyim tarzı, yaşam biçimi ve moda, modernliğin bir ölçütü olarak önem kazanmaya başlamıştır.⁹

⁵ Ş. Tekeli, Kadınlar ve Siyasal ve Toplumsal Hayat, İstanbul, Birikim Yayınları, 1982a; F. Berktaş, “Osmanlıdan Cumhuriyete Feminizm”, Tarih Cinsiyeti, Der. F. Berktaş, Metis Yayınları, İstanbul, 2003

⁶ Y. Arat, ‘1980’ler Türkiye’sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm’in Radikal Uzantısı”, Toplum ve Bilim, 1991, Sayı:5 ; Y. Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998

⁷ İ. Kaya, “Farklı Bir Modernlik Projesi Olarak Kemalizm”, Düşün Dergisi, ODTÜ Atatürkçü Düşünce Derneği Yayın Organı, Sayı: 24, Güz 2011, s.32

⁸ F. Altun, Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, Küre Yayınları, İstanbul, s.96-97

⁹ N. Göle, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s.29-92

Resim 1: Arifiye Köy Enstitüsü, Arıncı Sıdka.

Toplumun ve kadınların modernleşmesinde en önemli aşamalardan olan sosyal farklılaşmanın ve değişimin sağlanmasında eğitim kurumlarına büyük önem verilmiştir. Eğitim kurumları eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ve dünyevileşme/laikleşmesiyle beraber, dinsel kurum ve değerlerden arındırılması gereği ortaya konmuştur.¹⁰ Bunun anlamı geleneksel ve dinsel ahlak anlayışının yerine hümanist felsefeye, rol modellerine, deneyimlere ve ailelere dayalı, yani dünyevi değerlerle belirlenen bir yaşam tarzının egemen olması gereğinin benimsenmesidir. Bu süreçte kentli kadınlar, annelik rollerinin öğreticiliğinin verdiği deneyimle, toplumun da öğretmeni olacaklardır. Bu nedenle kadınların öğretmenlik mesleğiyle toplumun seçkin bireyi olduklarını sembolik olarak göstermeleri önemlidir. Kamusal alanda çalışkanlıklarıyla başarıyı gösteren kadınların, bilim insanı, pilot ve doktor gibi uzman mesleklerde rol modeli olmaları ve farklı bir sosyalleşme deneyimi ile toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaları amaçlanmıştır. Öte yandan bu kuşağının kadınlarının da kendilerini rol model olarak görme eğilimi olduğu yapılan çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin ilk Sumerologu Muazzez İlmiye Çığ, arkeoloğu Jale İnan, uzay bilimcisi Nüzhet Gökdoğan, ziraat mühendisi Fatma Hikmet İşmen gibi kadınlar ile bu kuşaktan pek çok kadın "alanlarında ilk" olduklarının bilinci ve kimliği ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir.¹¹

Aynı zamanda ülke çapında kadınların bilimsel çağdaş eğitim olanaklarına erişimi sağlamak istenmiş, başta aile olmak üzere tüm toplumun yeniden inşa sürecinde öncü rol oynamaları

¹⁰ B. Caporal, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını*, Çev. E. Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982 ; B. Aksit, "İslami Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşları ve Sivil Toplum İçindeki Konumları" *Siyasal İslam ve Liberalizm: Endonezya, İran, Mısır, Tunus, Türkiye*, Der. A. Ayşen, İzmir Yakın Kitabevi, 2009 ; S. Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

¹¹ Firdevş Gümüšoğlu, *İz Birakanlar 10. Yıl Kuşağı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001, s. 41, 82, 103, 131.

beklenmiştir. Ancak 1930'lara gelindiğinde dünyada yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle kalkınma arayışındaki ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı kırsal yoksulluğu ve yoksulukları Cumhuriyet modernleşmesini sorgulamıştır. Özellikle eğitim olanaklarının sınırlılığı karşısında hem köyün geri kalmışlığı, hem de köy kadınının eğitimsizliği ve yoksulluğu sorunlarına yeni çözüm arayışlarını beraberinde getirmiştir. 1936 yılında önce öğretmen projesi başlatılmış, başarılı olan yerlerde 1940 yılında da Köy Enstitüleri deneyimine geçilmiştir.¹² Özellikle Köy Enstitülerinde kırsal eğitim olanaklarının sınırlılığının yanında, toplumsal dirençleri kırmak için pozitif ayrımcılık uygulamalarıyla kadın eğitimi desteklenmiş, kırsal dönüştürülmesi ve modernleşmesinde enstitüler önemli rol oynamıştır. Bu makalede kadınların modernleşme deneyimi ve haklarıyla yaratılmak istenen bilincin kadınları özgürleştirme beklentisi temel alınmakta ve Köy Enstitüleri örneğinde köy kadınlarının modernleşme deneyimleri sorgulanmaktadır.

Erkek Feminizminden Kadın Hareketine

Kadının toplum içindeki yerinin Tanzimat dönemi ile başlayan ilk modernleşme çabalarıyla gündeme gelmeye başlamıştır. Avrupa'da eğitim görmüş, Fransız ihtilalinin özgürlük ve yurttaşlık düşüncelerinden etkilenmiş olan bürokratlar, Osmanlı modernleşmesine öncülük etmişlerdir. Toplumsal sorunların çözümünün geleneksel toplumsal yapı ve değerlerle değil, okur-yazarlığın, eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve Batılı toplumsal değerlere sahip bir toplumla olacağını dile getirmişlerdir. Geleneksel eş seçimi üzerine başlayan tartışmalarla beraber, kadınların eğitimi ve sınırlılıkları üzerinden bir kadın sorunu gündeme gelmiştir.¹³

Erkek feminizminde kadınlar, anne ve eş olarak, Osmanlı erkeğinin rahatını ve huzurunu sağlayan ve gelecek nesilleri yetiştiren kişiler olarak görülmüşlerdir.¹⁴ Kadınları sınırladığı düşünülen geleneksel bağlardan ve dinsel hurafelerden bağımsızlaştırılarak modernleşeceği savunulmuştur. Kadınların cinselliğini ve toplumun ahlakını korumanın örtünmenin erdemine dayandığını savunan İslamcılardan farklı olarak modernleşmeciler, kadınların bireyselleşmesi ve eğitim alması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Tanzimat dönemi ile birlikte kadınların eğitilmesi, açılması, ev dışına çıkması, jimnastik yapması, dans etmesi, fotoğraf çekmesi gibi konular Batı toplumsal yaşam biçimini ve mahrem olarak tanımlanan kadın yaşam alanlarına toplumsal ve görünürlük kazandırarak, sembolize edilmiştir.¹⁵ Böylece Osmanlıda erkek feminizmi söylemleri kadınları kamusal hayata katma çabalarıyla başlayan liberal bir kadın hareketine de öncülük etmiştir.¹⁶

Osmanlı kadınlarının erkeklerin baskıcı tutumlarına yönelttikleri en radikal eleştiri eğitim alanında olmuştur. 1895-1906 yılları arasında çıkan Hanımlara Mahsus Gazete'de kadınlar anne ve çocuk yetiştiricisi olarak önemlerini vurgulamışlar, kadınların eğitiminin milletin ilerlemesi açısından gerekli olduğunu savunmuşlardır. Basın aracılığıyla eğitim hakkından mahrum edildiklerini düşünerek ciddi baskı oluşturmuşlardır. Osmanlı kadını için toplumsal iletişim yollarının modernleşmesi kadınları, dönemin kadın basınında erkeklere kıyasla kanunlarını ve kimliklerini değerlendirebilecekleri bir kamusal alan yaratmıştır.¹⁷ 19. Yüzyılın ikinci yarısından

¹² Firdevs Gümüsoğlu, "Köy Eğitim Kursları ve Köy Enstitüleri", *Yeniden İncece*, Yıl: 4, Sayı: 15 (Haziran), 2007, s. 34-38; Niyazi Altunya, *Köy Enstitüsü Sistemi Toplu Bakış*, Cumhuriyet Kitapları, 2010.

¹³ N. Sirman, 'Feminism in Turkey: A Short History', *New Perspectives on Turkey*, 1989, 3 (1) ; S. Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, Metis Yayınları, 1996 ; F. Bertkay, "Osmanlıdan Cumhuriyete Feminizm", *Tarihin Cinsiyeti*, Der. F. Bertkay, Metis Yayınları, İstanbul, 2003

¹⁴ Ş. Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal ve Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, s. 196-199

¹⁵ N. Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991

¹⁶ Ş. Tekeli, "Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı", *Sol Kemalizm'e Bakıyor*, Der. Ruşen Çakır ve Levent Cinemre, İstanbul, Metis Yayınları, 1991 ; Y. Arat, '1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm'in Radikal Uzantısı', *Toplum ve Bilim*, sayı:5 ; D. Kandiyoti, "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Yeni Boyutlar", Der. S. Bozdoğan ve R. Kasaba, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

¹⁷ A. Durakbaşa, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009 s.97

itibaren de kadınların geleneksel rollerini daha iyi ve modern tarzda yapmaları anlayışı, anne ve eş olarak yetişmelerini sağlayacak meslek okullarının açılmasına olanak tanımıştır. Kadınlar II. Meşrutiyet ile birlikte büyük bir inkılap yaşamış; getirilen yeniliklerle birlikte aile yaşamı da büyük değişime uğramıştır. Özellikle kız okullarının kurulmasıyla birlikte aileler kızlarını okutmaya yönlendirmiştir.¹⁸ Osmanlı feministleri kadınların eğitimlerinin iyileştirilmesini ve Osmanlı kadınlarının erkeklerle eşit haklara kavuşacakları şekilde sosyal statülerinin yükseltilmesini savunuyorlardı. Osmanlı kadınlarının konumunu iyileştirmeye yönelik reform fikirleri, esas olarak cinsler arası geleneksel işbölümünde kadınların temel rolü olan analık rolünü daha iyi yerine getirebilmeleri hedefine uygun olarak formüle edilmiştir. Erkek reformcular gibi kadınlar da, kadınların eğitilmesini, her şeyden önce çocukların yetiştirilmesi, sevgiye dayanan bir karı-koca ilişkisi ve huzurlu bir aile hayatı, toplumun ilerlemesi ve refaha katkıda bulunması açısından önemli bulmaktaydılar. Osmanlı aile hayatı değerlendirilirken, toplumun ilerlemesi ve kadının statüsünün yükselmesi için kadınların eğitim görme hakları savunulmuştur. Osmanlı'da kızlar için ilk olarak 1858 yılında İstanbul'da Kız Lisesi açılmış, bunu 1864 yılında Kız Sanat Okulu izlemiştir ve 1869'da da "Kız Sanayi Mektebi" açılmıştır. 1870 yılına gelindiğinde kızlar için İlköğretim Okulu ve 1880 yılında kızlar için lise düzeyinde eğitim veren İdadi açılmıştır. Kız Rüştüyelerinin 6 yıllık kız ilkokullarına dönüştürülmesini kız öğretmen okullarının açılması izlemiştir. Kız Rüştüyelerinin sayısı 1906'da sadece 9 olurken, tümü İstanbul'da açılmıştır. 1906-1907 yılları arasında erkek Rüştüyeleri kızların beş katı iken, karma eğitimde erkek Rüştüyeleri dört katına ulaşmış, kızlarınkilerin sayısı da 25'e ulaşmıştır. Böylece çocukların iyi yetişmesi ve iyi eş olabilmeleri için kadın eğitimine önem veren bir anlayışla Rüştüyelerin sayılarının artırılması öngörülmüştür. Ancak II. Meşrutiyet döneminde, 1912-13 yıllarında, kız Rüştüye sayısı 19'a düşmüştür.¹⁹

1914 yılında İstanbul Üniversitesi'nde kadınlar için hazırlanan serbest konferanslar dizisi yükseköğretimin ilk basamağını oluşturur. 1915 yılında da öğretmen okulları ve liseler için öğretmen yetiştirmek üzere Darülmualimat-ı Aliye, yani Kız Yüksek Öğretmen Okulu İstanbul'da açılır. Eğitime erişim olanaklarının ve modernleşme çabalarının artması kadınların, toplumsal cinsiyet konularını daha fazla sorgulamalarına olanak sağlar. Bu da kadın hareketine ivme kazandırır.²⁰ Bu dönemde, Osmanlı kadınları, kadın derneklerinde, kadın kulüplerinde, ayrıca gazetelerde, dergilerde, edebiyatta görünür ve aktif hale gelmişlerdir.²¹ Bu gelişmede, Kırım Savaşı, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sırasında kadın emeğine ihtiyaç duyulması ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadın ve aileye yönelik politikaları etkili olmuştur.²² Kadınlar; Kadınlar Birliği Cemiyeti, Türk Ocakları, Verem Mücadele Cemiyeti, Türk Tayyare Cemiyeti, Muallim Birlikleri, Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi çok sayıda derneğin içinde yardım faaliyetleri içinde yer almaya başlarlar. Yine Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Hayriyesi, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyeti, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Cemiyeti, Biçki Yurdu, İnas Darülfununu Mezunları Derneği gibi dernekler de kurarlar. Kız çocuklarının eğitimine ve iş yaşamına girmelerine yönelik beceri ve mesleki eğitim faaliyetleri düzenlerler.²³ Böylece kadınlar, bir yandan toplumsal dayanışmayı güçlendirirken, diğer yandan da kız çocuklarının eğitimine odaklanan ve

¹⁸ Ö. Çaha, *Sivil Kadın*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2010, s. 282

¹⁹ A. Durakbaşa, Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.103-106 ; B. Caporal, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını*, Çev. E. Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982 ; Ş. Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Aile Araştırma Kurumu, 2. Baskı, Ankara, 1991

²⁰ F. Berktaş, "Osmanlıdan Cumhuriyete Feminizm", *Tarihin Cinsiyeti*, Der. F. Berktaş, Metis Yayınları, İstanbul, 2003

²¹ S. Çakır, "Osmanlı Kadın Hareketi: 20. Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi", *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, Der. H. Durudoğan, F. G. B. E. Oder, ve D. Yüksek, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

²² A. Durakbaşa, Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

²³ Serpil Çakır, "Osmanlı Kadın Hareketi: 20. Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi", *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, Der. H. Durudoğan, F. G. B. E. Oder, ve D. Yüksek, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

kadınların iş yaşamına girmelerine yönelik beceri ve mesleki eğitimler veren atölyeler ve terzi evleri açarak hemcinslerine beceri kazandırarak, onları istihdama katmaya çalışırlar.²⁴ Kadın derneklerinin sayısı Cumhuriyet'e kadar 40'a ulaşır. Bu süreç Osmanlı kadın hareketini güçlendirir ve kadınların hak ve özgürlük talepleri daha gür sesle duyulmaya başlar. Kadınlar bu dönemde örtünme, çok eşlilik, kadınlara yönelik mekânsal ve kamusal kısıtlara karşı çıkar. Çakır'ın da belirttiği gibi, Hanımlara Mahsus Gazete, Şüküfekar, Demet, Mehasin, Kadın ve Kadınlar Dünyası gibi yayınlar aracılığıyla kadınlar, kendilerini birey olarak ifade etme ve kadın olarak sorunlarını dile getirme olanağına kavuşurlar.²⁵ İslamcılar için mahremiyetin temsili olan kadın, reformcular için özgürleşmenin sembolü olur.²⁶ Osmanlı döneminde yaşanan bu gelişmeler ağırlıklı İstanbul ve Selanik'le sınırlı kalmış olsa da, Cumhuriyetin daha ileri düzeyde adımlar atmasına yönelik bir birikim yaratmış, devrimlere temel oluşturmuştur. Tanzimat'la başlayan değişme süreci çok sayıda kadını etkilememiş olsa da geleneksel toplumdaki bir 'kopuş' özelliği taşıdığı için daha sonraki dönemlerdeki kadın hareketinin hazırlayıcısıdır.²⁷

Cumhuriyet Modernleşmesi ve Özgürleşmenin Sembolü Kadınlar

Cumhuriyetle hız kazanan modernleşme çabaları, devletçi bir feminizmle kadın hakları alanında köklü ve devrimci adımların atılmasına olanak tanımıştır. Türk kadınının milli mücadelede oynadığı etkin rol ve fedakârlıkların ödüllendirilmesi, hak ettikleri toplumsal statüye kavuşmalarına yol açmıştır. Toplumun her alanında öncü Türk kadını yer alması istenmiştir. Türk kadınının eğitim, medeni haklar, çalışma ve siyasi haklara sahip olması gereği devletçi bir feminizmle ortaya konulmuştur.²⁸ Kadın konusunda Cumhuriyet devrimlerinin resmi söylemi, özel alanla kısıtlı kalmış olan kadınların artık kamusal alanlara çıkmalarını sağlamak ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda erkeklerle birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma ve kalkınma sürecinde aktif olarak yer almalarını sağlamaktadır. Bu dönemde kadının kamusal alanda yer alması ve özel alanda erkeklerle eşit haklara sahip olması kuldan yurttaş olan dönüşüm sürecinin tamamlayıcısı olarak görülmekteydi.²⁹ Cumhuriyetle beraber Batılılaşma projesi daha da belirginleşir, kadınlar Cumhuriyet rejiminin ve projesinin merkezine yerleşir. "Devlet Feminizmi"³⁰ olarak adlandırılan ve ulusal kamusal kurumlar aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik politika ve mekanizmaları ifade eden³¹ bir anlayışla liberal feminist talepler gündeme gelir.³² Bu anlayış aynı zamanda bir "Cumhuriyet Kadını" ya da "Kemalist Kadın Kimliği" imgesiyle somutlaşır. Bu imge Atatürk'ün sözlerine şöyle yansır; "Büyük Türk kadınına çalışmalarımıza ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına bilimsel, ahlaki, sosyal ve ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve destekçisi yapmak yoludur".³³ Bir başka konuşmasında da; "Kadınlarımız erkeklerden daha çok aydın, daha çok verimli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar"³⁴ diyerek kadınların toplumun inşasındaki sorumluluğunu

²⁴ M. Yümlü, 2010; Ekin Akşit, 2005; Sallan Gül ve Alican, 2014

²⁵ Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 1994

²⁶ Nilfüter Göle, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul, 1991

²⁷ Ş. Tekeli, "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme", (iç.) 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler, ed. Ayşe Berktaş Mirzaoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s.311-312

²⁸ Kandıyotı, D. "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek için Geçmiş Bakış" Sancar, Serpil (ed..) Birkaç Arpa Boyu...21. yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012

²⁹ İ. İlkaracan, ve P. İlkaracan, "Kuldun Yurttaş: Kadınlar Neresinde?", 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.77-90

³⁰ Nermin Abadan Unat, İstanbul, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dizisi, Ekim Yayınları, 1981

³¹ M. Threlfall, "State Feminism or Party Feminism? Feminist Politics and the Spanish Institute of Women", The European Journal of Women's Studies, 1998, Vol. 5, 69-93.

³² Y. Arat, "1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm'in Radikal Uzantısı", Toplum ve Bilim, 5, 1991

³³ Söylev, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I –III (1919 - 1938), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, Ankara, s.154-155.

³⁴ Söylev, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I –III (1919 - 1938), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, Ankara, s.156.

anlatır. Dolayısıyla yeni Cumhuriyetin kadını, ulusun yeni çağdaş kadını olarak, yeni nesilleri yetiştirdiği gibi kamusal da erkekle beraber eşit katılan ve sorumluluğu paylaşan, hatta daha fazla sorumluluk alan birey olacaktır. Kadının ailedeki görevi analık, toplumdaki görevi ise çalışmak olarak belirlenmiştir.³⁵ Böylece kadın modernleşen toplumun modernleştirici ajanı, kültürel aktörü konumundadır. Kadını özel alanla sınırlayan anlayış yerine, kamusal alanda daha fazla görünür olan ve sorumluluklarıyla saygı duyulan farklı bir sosyalleşme ve kültürlenme projesi ortaya konulur.

1923-1945'e kadar olan dönemde bir dizi yeni kanunla kadınların hakları yurttaşlık bağlamı olarak inşa edilmiştir. Kadınların eğitim ve meslek edinme gibi sosyal haklardan yararlanmalarının, toplumsal konum kadar, aile içi statüsünü de yükselteceği beklenmiştir. Bu süreçte ev-içi alana doğrudan dokunulmamış, modernleşme öncesi siyasal düzenin metaforu olan aileyi³⁶ dönüştürerek kadınların kamusal alandaki katılımları artırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet kadını temelde annedir; ama geleneksel ve nesneleştirilen, toplumsal yaşamdan uzaklaştırılan kişi değildir. Tam tersine modern değerlerle bezenmiş, erdemli ve anne olarak sosyal hayata mesleğiyle katılan, Cumhuriyete sahip çıkan bir kadındır. Atatürk, Türk kadınının 'anne ve münevver öğretmen' olarak toplumda eşit statüde olması gerektiğini düşünür ve bunu şöyle dile getirir: "Türk kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklıkta değil, ahlakta ve fazilette ağır, vakarlı bir kadın olmalıdır... Kadınlar, sosyal hayata erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır..."³⁷ Benzer biçimde Atatürk 1 Mart 1922'de Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmasında şöyle der; "Kadınlarımızın da aynı dereceyi tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır. Kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar."³⁸ Ancak Cumhuriyetin modern kadını Batıdan da, Doğudan da farklılaşmalıdır. Özellikle Tanzimat'tan itibaren İslamcılarının Batılılaşmaya yönelik en büyük eleştirileri, kadınların erkeklerle beraber sosyalleşmelerinin ve bedensel mahremiyetlerinin, yani örtünmenin yitiminin ahlaki yozlaşmaya yol açacağıdır. Cumhuriyet rejimi ise, tam da bu nedenle modernleşen, kamusal alanda erkekle beraber eşit statüde ve saygın bir konumda yer alan kadının mahremiyetini örtünmede görmez. Tam tersine Batılı kadın gibi haklarını arayan, modern giyinen, ama kamusal alanda Cumhuriyeti temsil eden, dişiliğini kullanmayan kadın olarak tanımlar. Göle'nin (1991) de belirttiği gibi Cumhuriyetin kadını, "dişiliğin" mahremiyetinden sıyrılıp, eğitim yoluyla toplumsal hayata erkekle eşit katılarak, bireyselleşerek modernleşecektir. Tam da bu noktada kadının "dişiliğinden sıyrılıp, erkek kimliğiyle kamusal alana katıldığına ilişkin eleştiriler iki boyutuyla sorunludur: Birincisi Türkiye'nin ortaçağ değerleriyle çevrelendiğini, Batı'da olduğu gibi Rönesans ve Reform gerçekleştirmediği ihmal edilmektedir. Türkiye'nin tarihinin ve toplumsal yapısının farklı olduğu, dolayısıyla toplumsal hareketlerin de Batı'dan farklı geliştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda Osmanlı'nın son yıllarında kadının birey olarak kamusal alana henüz çıktığı koşullar mevcuttur. Erkek için olduğu kadar, kadın için de kamusal alanda görünürlük yeni bir durumdur. Buna bağlı olarak da ikincisi, Batı'da dahi kadınların, kamusal alanda kabul görmek için, özellikle erkek alanları olarak kabul edilen alanlarda erkek kıyafeti veya adını seçtikleri bilinmektedir. Kaldı ki, söz konusu döneme ait sözlü tarih çalışmalarına ve görsel belgelere bakıldığında kadınların "erkek kimliğine"

35 N. A. Unat, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dizisi, Ekim Yayınları, 1981; N. Göle, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul, 1991

36 F. Berktaş, "Doğu ile Batının Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı", Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, C: 3, (Der.) T. Bora-M. Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007; A. Alican, 1980 Sonrası Kadın ve Aile Politikalarının Kamu Yönetimine Yansımaları: Aktörler, Paydaşlar ve Paradokslar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, 2013

37 U. Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Turan Kitabevi, Ankara, 1984, s.98

38 B. Caporal, Kemalizm ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını, Çev. E. Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, s.87

büründüklerini ya da “dişiliği”nden sıyrıldığını öne sürmek aşırı bir değerlendirme olmaktadır.³⁹ 1930’ların sonunda Türkiye’nin kuzeydoğusunda yer alan Kars Cılavuz Köy Enstitüsü’nde ve Isparta Gönen Köy Enstitüsü’nde çekilen fotoğraflar dahi bu değerlendirmemizin en önemli kanıtıdır.⁴⁰

Fedakâr Anne ve Asrileşen Kadınının Sorumlu Kültürel Yurttaşlığı

Cumhuriyetin kurucuları, modernleşme projesinin odağında yer alan rejimin ve demokrasinin sembolü olan kadını, kamusal alana çıkararak, görünür kılarak, toplumsal ve aile içi statüsünü yükseltmeyi amaçlamıştır. Temel sorumluluk kadını birey yapmak ve özgürleştirmektir. Aslında kadının özgürleşmesi, onu aynı zamanda ulusun kaderi ve büyük “ulusal” siyasî kaygının da bir parçası haline getirir.⁴¹ Bu anlayış her ne kadar Batı liberal görüşün kamusal-özel ayrımı temelinde düşünülse de, kamusalın devletle özdeş görüldüğü bir dönem olan 1920 ve 30’larda devrim niteliğinde bir gelişmedir. Cumhuriyetle beraber kadın, kamusalın asli ögesi olur, kamusal alanda kadının görünürlüğünün artırılması çabası simgesel olsa da, kadınları özgürleştirici bir anlam taşır. Batılı demokrasinin gelişiminde kamusalın ve kentlin uygarlığın, olanakların, fırsatların mekânı olması, Habermas’ın (1989) belirttiği gibi, kamusal alanın tüm vatandaşlara açık olması ve eşit yararlanma hakkını içermesiyle tanımlanır. Osmanlının modernleşme sürecinde kadınlara sınırlanan ve kontrol altına alınan bir kamusal alana karşın, Cumhuriyet modernleşmesi toplumun sadece bir cinsiyetine, yani erkeklere açık olan ve kadınları mahremiyet adına dışlayan anlayışın karşısında durur. Cumhuriyet modernleşmesi yeniden inşa ettiği kamusal alanın kapılarını kadınlara açar ve rol modeli olarak yer almasını teşvik eder.

Kamusalda kadına Kemalizm’in ilkeleri yol gösterecektir. Özellikle halkçılık, laiklik ve milliyetçilik kadın sorununa ışık tutan ana kaynaklar olur. Cumhuriyet kadınının; aydın, bilgili çağdaş anneler olarak, aileyi ve toplumu dönüştüreceğine büyük umutlarla inanılır. Bir başka ifadeyle kadınların, ulusun ahlaki ünitesi olan aileyi ve toplumu bir arada tutmaları ve modern toplumun değerleri doğrultusunda dönüştürmeleri istenmiştir. Burada öne çıkan olgu kadınların imajlarının modernleşmesinin, cinsiyet rollerinin modernleşmesinden daha önemli olarak algılanmasıdır. Bu dönemde kadınlar aile biriminin içinde onun bir üyesi olarak görülmüşler, birey olarak varlıklarını kabul ettirmeleri ve devam ettirmeleri güçleşmiştir. Kadının aile biriminin dışında bir birey olarak topluma kazandırmaya yönelik yasal ve toplumsal düzenlemeler ancak 1980’lerde, Kadın hareketinin güçlenmesiyle tartışılmaya başlanmıştır.⁴² Ancak kadın haklarının gelişimi kadınlara yönelik bir lütuf değil, Türk modernleşme sürecinin ve kadınların hak arayışı diyalektiğinin bir sonucudur.

1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışında da, milletvekili seçilme sürecinde de kadınların siyasal hakla gündeme gelmiştir. 1921 yılında Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti programına seçme ve seçilme hakkı talebini eklemiştir. Aynı yıl şubat ayında Arnavutluk’ta kadınlara oy verme hakkının tanınması talebini Kadınlar Dünyası dergisi sayfalarında okuyucularına şöyle duyurulmuştur; “Türk kadınının zaferini ne vakit ilan edebileceğiz? Bütün münevver kadınlık, hakkının peşinde... Biz daha uyanmayacak mıyız? Mesud ve muzaffer Arnavut hemşirelerime

³⁹ Firdevs Gümüşoğlu, Cumhuriyette İz Birakanlar 10 Yıl Kuşağı.

⁴⁰ Firdevs Gümüşoğlu, Cılavuz Köy Enstitüsü, 2011; Songül Sallan Gül, Gönen Köy Enstitülü Yıllar, 2013

⁴¹ Şirin Tekeli, Kadınlar ve Siyasal ve Toplumsal Hayat, İstanbul, Birikim Yayınları ; Ayşe Durakbaşa, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve ‘Münevver Erkekler’.” 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Der. A. B. Hacımırzaoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998 ; Firdevs Gümüşoğlu, “Eğitim Birliği Yasası ve Laik Eğitim”, Yeniden İmece, Yıl: 6, Sayı: 22 (Mart), 2009, s. 28-29

⁴² A. Alican, 1980 Sonrası Kadın ve Aile Politikalarının Kamu Yönetimine Yansımaları: Aktörler, Paydaşlar ve Paradokslar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, 2013 ; A. Kadıoğlu, Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, Türkiye’de Demokratik Açılım Arayışları, Metis Yayınları, İstanbul, 1999

samimi selamlar ve tebrikler...”⁴³ 1930’larda Avrupa’da yaygınlaşan otoriter devletlerin giderek, kadınları kamusal alandan uzaklaştırmaları karşısında Cumhuriyet rejimi kadın hareketin de etkisiyle, kadınların siyasal haklarının 1930’da seçme ve 1934’de seçilme hakkının tanınmasıyla seçme ve seçilme haklarını Fransa’dan bile önce tanımıştır.⁴⁴ Aslında modern kadın Cumhuriyetle somutlaşmış, modernleşmenin kültürel ve siyasal temsili kadınla cisimleşmiştir.

Cumhuriyet’in kuruluş süreci bir yandan modernizasyon çerçevesinde dünyevileşmeye işaret ederken, kadınlar bunun en önemli öğeleri haline gelirler.⁴⁵ Kadınları sınırlayan kaç-göç/haremlik/selamlık, eşitsiz miras ilişkileri, mahkemelerde şahitliklerinin eşitsizliği ve çok eşlilik gibi İslami gelenekler yerine modern, evrensel hukuk kurallarının temel alınması laikleşme sürecinin bir parçası olur. Kadınların kamusal haklarının önündeki yerel, geleneksel ve dinsel engeller yasalarla kaldırılır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim ve öğretimdeki dağınıklık, din ve cinsiyet temelinde ayrımcılıklar içeren yapı kaldırılarak birlik sağlanırken, karma eğitimle beraber okullarda kız-erkek ayrımı sonlandırılır ve dinsel öğretim yasaklanır. Ardından özel alanda, ailenin toplumsal değişimine ilişkin düzenlemeler hız kazanır. Göle’nin de vurguladığı gibi,⁴⁶ Batı modernlik süreci devletle kilise ilişkilerinin değişimine odaklanırken, Müslüman ülkelerdeki modernleşmenin itici gücü Medeni Kanun’un çağdaş hale getirilmesinde ve özellikle kadının eğitim, iş yaşamı ve siyaset gibi kamusal hayata katılımında bulur. Bu bakımdan Türk modernleşmesi, Batı modernleşmesini model almakla beraber, kendi özgün deneyimiyle birçok Müslüman ülkeye hem ulusal özgürlüklerinin kazanmasında, hem de kadın sorunu karşısında izlediği tutumla örnek olmuştur. 1935’te İstanbul’da toplanan Dünya Kadın Kongresi’yle ilgili dönemin ünlü kadın gazetecilerinden Suad Derviş’in, kongre katılımcısı kadınlarla yaptığı röportajlar konuyla ilgili olarak son derece önemlidir. Mısır’dan İsviçre’ye, Hollanda’ya, Fransa’ya dek 30 ülkeden kadın delege kongreye katılır. İtalya’da ve Almanya’da faşist yönetimlerin iktidarda olması nedeniyle, bu ülkelerden kadınların kongreye katılmak istedikleri halde katılmadıkları görülmektedir. Mısır delegesi Türkiye’yi kendilerine örnek aldıklarını belirtirken şöyle der: “Siz Atatürk’e Türk’ün atası dersiniz, oysa biz Şark’ın atası deriz.” İsviçre delege Ringwald ise Türkiye’deki kadınların kazanımları ile ilgili şu sözleri dile getirir: “Türk medeni kanunu aşağı yukarı aynen İsviçre’den alınmış olmasına rağmen, Türk kadınlığı, İsviçre kadınlığına nazaran siyasi sahada büyük avantajlar elde etmiştir.”⁴⁷

Ailenin Modernleşmesi: Medeni Kanun ve Kadın Hakları

Hunt’ın⁴⁸ da ifade ettiği gibi, modern devletler özel yaşamın en önemli kurumu olan aileyi, evlenme ve boşanma üzerinden yasal olarak düzenlemişlerdir. Cumhuriyetle beraber Türkiye’de de, aileye ilişkin düzenlemeler laik esaslara göre yapılmıştır. Kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve kadın ve erkeğin aile içi rollerinin dönüştürülmesi için özel alanın yeniden düzenlenmesinde medeni kanun belirleyici rol oynamıştır. Osmanlı’nın son döneminde tartışma konusu olan çok eşliliğe son vermek, boşanmada kadını da söz sahibi yapmak, mirasa ortak olmak ve mahkeme-de şahitlik etmek gibi konular, 1926 tarihli Medeni Kanunu ile belirlenmiştir.

⁴³ S. Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul, Metis Yayınları, 1996 ; S. Çakır, “Osmanlı Kadın Hareketi: 20. Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi”, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar, Der. H. Durudoğan, F. G. B. E. Oder, ve D. Yüksek, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

⁴⁴ Kadınlara oy verme hakkını tanıyan ilk ülke Yeni Zelanda olmuştur. 1883’de Yeni Zelanda’da tanınan siyasal haklar, 1902’de Avustralya’da, 1918’de SSCB’de, 1920’de ABD’de ve Almanya’da da 1928 yılında tanınmıştır. Türkiye’den sonra Fransa 1945 yılında, Yunanistan 1952’de ve İsviçre ise, 1971 yılında kadınların siyasal hakları tanınmıştır (Unat, 1986; 86).

⁴⁵ Şirin Tekeli, “Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı”, Sol Kemalizm’e Bakıyor, Der. Ruşen Çakır ve Levent Cinemre, Metis Yayınları, İstanbul, 1991

⁴⁶ Nilüfer Göle, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul, 1991

⁴⁷ Firdevş Gümüsoğlu, “1935’te İstanbul’da Bir Kadın Kongresi”, folklor/edebiyat, Cilt 13, Sayı: 52, 2007/4, s. 103–115

⁴⁸ L. Hunt, “The Unstable Boundaries of the French Revolution”, A History of Private Life, Vol 4, The Belknap Press of Harvard Univ., Londra, 1190, p.19

Resim 2: Kızılçullu Köy Enstitüsü, kız öğrenciler bir arada.

Medeni kanunla ailenin modernleşmesi ve laikleşmesi hedeflenmiş, tek eşlilik ilkesi kabul edilmiştir. Birçok alanda kadınlar, erkeklerle eşit haklara sahip olmuştur. Ailenin ataerkilliği kısmi biçimde korunsa da, yeni yasada dinî evlilik yerini resmî evliliğe bırakmıştır. 1917’de kabul edilen Aile Kararnamesi’nde kadınlar için evlenme yaşı 9, erkekler için 10 olarak kabul edilmişti. Medeni Yasa ile birlikte bu yaş sınırı kadın 17, erkek 18 olarak belirlenmişti.⁴⁹ Ancak erken evlenmelere yargıç izniyle (kız kaçırma vb durumlarda) onay verilmesi de söz konusu olmuş, erkekler için yaş sınırı 15, kadınlar için 14 olarak uygulanmıştır.⁵⁰ Yine temsilci yoluyla evlenme yasaklanmış, boşanmada kadının ve çocuğunun haklarını daha iyi koruyucu hükümler kabul edilmiştir. Bu hakların bir kısmı Osmanlı döneminde kabul edilen Aile Kararnamesinde düzenlenmişti. Ancak Medeni Kanun, kadınlara iki alanda yeni hak getirmiştir. Bunlardan birincisi çokeşli evliliğin yasaklanması, ikincisi kadınların mahkemede erkeklerle eşit olmasıdır. Yine Medeni Kanun’un erkeği kamusal yaşamın aktörü yapma durumu 2001 yılında Kanun değişikliğe kadar feminist kadınlar ve kadın sivil toplum örgütleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Eleştirilen maddeler; Erkeğin evin reisi sıfatıyla aile birliğini temsil etmesi (madde 154), kadının çalışmasının kocanın iznine bağlanması (madde 155), ailenin yerleşeceği evin aile reisi olan erkek tarafından belirlenmesi (madde 152), çocukların velayetinin babada kalması (160/2), kadının, ailenin ve çocukların bakımından sorumlu tutulması (153/2) ve kadının ancak aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına girebilmesidir (madde 190). Görüldüğü gibi bu kanun, kadını temelde ev kadını ve anne olarak kabul etmekte, kadının hak ve görevleri arasında evi idare etmek, kocasının kendisine bakmasını istemek ve çocuklarla, eve bakmakla kadını tanımlamaktadır. Bu anlayış ve “kadının temel vazifesi anneliktir” ifadesi 1980 sonrasında gelişen feminist hareket tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiş ve bunun sonucunda 2001 yılında köklü bir değişim yapılarak Medeni Kanun daha eşitlikçi bir karakter kazanmıştır.⁵¹

⁴⁹ Nermin Abadan Unat, “Toplumsal Değişme ve Türk Kadını 1926-1927”, Türk Toplumunda Kadın, Ed: Nermin Abadan Unat, TSBD Yayını, Ankara, 1979, s.21-23

⁵⁰ Eralp Özgen, “Erken Evlenme, Başlık, Kadın Kaçırma”, Türkiye’de Ailenin Değişimi Yasal Açıdan İncelemeler, Ed. Türköz Erden, TSBD Yayını, Ankara, 1984, s. 27

⁵¹ A. Alican, 1980 Sonrası Kadın ve Aile Politikalarının Kamu Yönetimine Yansımaları: Aktörler, Paydaşlar ve Paradokslar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, 2013

Ulusun Evlatlarını Yetiştiren Modern Kadın

Kadınların kamusal hayatlarının kültürel meşruiyetinde milliyetçi politikalar temel alınır. Bu aslında Gellner'in⁵² de belirttiği gibi, modern bir toplum kurmak için siyasî bağlılığın (devlet ve devlet otoritesinin) ve eğitimle kazanılan kültürün gerekli olduğuna dayanan bir anlayışla ortaya çıkar. Nitekim Ulusal Kurtuluş mücadelesine etkin bir biçimde katılmış olan “Türk Kadını”, Ulusal Cumhuriyette fedakâr rolü ile merkeze alınır. Önce halkçı, sonra da milliyetçi çizgide tanımlanır. Aslında “modern ve asri” bir hayata uyum sağlayacak olan Türk kadını, “ulusun modern ve asri evlatlarını yetiştirebilmek için kadın kamusalda yer alacak ve eğitilecektir.”⁵³ Bu anlayış Durkheimci anlamda modern toplumun dayanışmacı, organik toplum kurma arzusu, kadının özgürlük mücadelesini verirken aynı zamanda evinde kadınlık rollerini yerine getiren, kamusal alanda yer alan kadın imgesiyle belirginleşir. Atatürk, Türk Devrimi öncesinde hemen birçok alanda atıl kalmış olan kadınlığın, bundan böyle toplumun her alanında, erkekle birlikte yürümesi, çalışması ve ilerlemesi gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁴ Benzer biçimde 1919-1922 yılları arasında, yeni kurulacak devletin siyasal rejimine ilişkin tartışmalar sırasında kadınların siyasal hakları da tartışılmaya açılmıştır. Atatürk; “... Kadın sorunu karşısında cesur olalım, kuşkuyu bırakalım... İffetini, bilimi sağlıklı biçimde açıklayalım. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derece önem verelim...”⁵⁵ diyerek kadın hakları konusundaki tavrını ortaya koymuştur. Öte yandan aşağıda ayrıntılı olarak yer vereceğimiz gibi, Cumhuriyetin yeni kadını “tutumlu, aydın, ev kadınlığını bilimsel bilgiye dayalı olarak yapan ve bilinçli tüketici kadın olarak düşünülmüştür.

Kemalist modernleşme tüm kurumlar ve meşrulaştırma araçlarıyla varlık bulmaya başladığı andan itibaren, bir ulus yaratma projesine dönüşmüştür. Modern milliyetçilik, bir yandan milli değerlerin kaynağı olarak görülen ahlaki öğeleri aile temelinde farklılıklarıyla vurgulayarak, desteklemiştir. Diğer yandan da kamusal alanda (hukuk, idare, ekonomi) evrenselliği ve modernliği geliştirecek biçimde yorumlamıştır. Bu bağlamda kadının eğitimsizliği ve cehaleti de halkın cehaleti gibi, toplumun genelinin geri kalmışlığının nedeni olarak görülmüştür. Kadın, Kemalist modernleşme sürecinde, bir yandan Batı tipi modernleşmenin dinamiklerinden birisi olurken, diğer yandan da, “ulusal kalkınmayı” sağlayacak tasarruf ahlakını “anne” olarak oluşturacak bir katalizör görevi üstlenmiştir.⁵⁶

I. Dünya Savaşının ardından da Kurtuluş Savaşının yıkıcı etkileri, nüfus politikalarının gereği olarak hem doğurganlığı, hem de güçlenen milliyetçi politikalarının sonucu kadınları, ulusal varlığın üreten ve sürekli hale getiren anneler olarak öne çıkarmıştır.⁵⁷ Kadının yüceltildiği bir devlet feminizmi anlayışında, kadının toplumsal konumu ve rolleri milliyetçi bir tezahürle yeniden biçimlenmiştir. Atatürk, ulusun babası olarak Nebile İrdelp, Rukiye Erkin, Afet İnan, Zehra Aylın, Ülkü Adatepe ve Sabiha Gökçen gibi kızları Anadolu'nun farklı bölgelerinden seçip, manevi evlat olarak yetiştirmelerini sağlamış, topluma rol modeli olarak tanıtmıştır. Yine Atatürk'ün medeni kanun kapsamında özel alanı düzenleyen seküler kuralları uygulaması, yani özel

⁵² E. Gellner, Milliyetçiliğe Bakmak, Çev. N. Soyank, S. Özertürk, S. Coşar, 5. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2013 ; E. Gellner, Uluslar ve Ulusçuluk, Çev. B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan, Hil Yayınları, 2008

⁵³ M. A. Gevrek, “Cumhuriyet'in Asil Kızlarından '90'ların Türk Kızlarına...1990'larda Bir “Türk Kızı”: Tansu Çiller”, Der. A. G. Altınay, Vatan Millet Kadınlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009 ; D. Kandiyoti Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, İstanbul, Metis Yayınları, 1996 ; N. Çağatay, ve Y. Soysal, “Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler”, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Yay. Haz. Ş. Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011

⁵⁴ Ş. Tekeli, “Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı”, Sol Kemalizm'e Bakıyor, Der. Ruşen Çakır ve Levent Cinemre, Metis Yayınları, İstanbul, 1991

⁵⁵ F. Gümüšoğlu, Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, ss.146

⁵⁶ Y. Arat, “Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998 ; A. Özman, “Law, Ideology And Modernization In Turkey: Kemalist Legal Reforms In Perspective”, Social and Legal Studies, 0964 6639, Vol. 19(1), 2010, s. 67-84

⁵⁷ A. Kadıoğlu, Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, Türkiye'de Demokratik Açılım Arayışları, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s.108

yaşamında evlenmesi ve boşanması gibi edimleri, topluma örnek davranış kalıplarıyla rol modeli oluşturmuştur. Farklı bir sosyalleşme yoluyla cinsiyetlerin eşitliğine dayanan kültürel kalıpların yerleştirilmesine öncü olmuştur. Bu kültürel kalıpların yerleşmesinde önemli bir işlev gören araçlardan bir de ders kitaplarıdır. Bu kitaplardan birinde 1933'te yer alan boşanma ile ilgili örnek, yukarıda sözü edilen seküler alanın meşruiyetinin sağlama çabasıyla açıklanabilir: "Hukuk Davaları: Gene bir kadın kocasından hoşnut değildir; iki de bir ondan hakaret görüyor. Böyle bir adamla birlikte ömür sürmesini istemeyen bu kadın da Hukuk Mahkemesine başvurur."⁵⁸

Cumhuriyet Kadınının Kolundaki Altın Bilezik: Eğitim

Türk Devrimi'ni kadının eğitimi açısından Osmanlı anlayışından ayıran en önemli gelişme devrimin kadınlı erkekli hemen tüm kesimlerde fikri yayılışına kaynaklık eden karma sınıflar ve buralarda görev alan ilkökul öğretmenleri olmuştur.⁵⁹ Karma eğitim veren okul sayısı Osmanlı modernleşmesine rağmen o dönemde oldukça sınırlı sayılarda kalmıştır. Karma eğitim veren Müslüman okullarının sayısı da, gayri Müslimlerin ve yabancıların gerisinde kalmıştır. Bu alanda gelişme sağlamak için 1927-1928 öğretim yılında ilkökula dayalı 5 yıl süreli Kız Enstitüleri açılmıştır. Latin harflerinin kabulü, halk okulları-millet mekteplerinin açılması, köylerin öğretmen ihtiyacını karşılamak için eğitim kurslarının açılması, köylere öğretmen gönderilmesi, meslekî ve teknik okulların açılmasına yönelik çalışmalar bu dönemde hız kazanmış, kız ve erkek çocuklar eşit haklarla eğitim görmeye başlamıştır. Ancak eğitim olanaklarının sınırlılığı, okulların büyük çoğunluğunun İstanbul başta olmak üzere kentlerde olması, öğretmen sıkıntısının, özellikle kadın öğretmenlerin yetersizliği, kadınların eğitim olanaklarını da sınırlamıştır. Özellikle kız çocuklarının eğitime erişimi artırmak için cinsiyet temelli meslek okullarına özel önem verilmiştir. Kız çocuklarına mesleki eğitim vermek amacıyla 1933 yılında Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü kurulmuştur.

1927 yılında erkek sanat okullarında yapılan reformla birlikte, kız sanat okullarında da ilk değişiklikler yapılmıştır. 1938 yılına gelindiğinde Türkiye'nin her yanına yayılmış olan kız sanat okullarının sayısı 14'ü bulmuştur. Bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için, 1935 yılında Ankara'da Kız Sanat Öğretmen Okulu açılmış, sanat okullarının öğretmenleri ve 1936 yılında başlatılan eğitimci projelerinin kadın öğretmenleri bu okullarda yetişmeye başlamıştır.⁶⁰ 1933 tarihinde yayımlanan 2287 sayılı kanunla Meslekî ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kurularak, 1935 yılında bu okulların tüm masrafları devlet tarafından karşılanmaya başlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yirmi yılında bir yandan okullaşma oranları artırılmaya çalışılırken, diğer yandan da yetişkin eğitimi ve okur-yazarlık oranının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Kadınlığa yüklenen temel cinsiyet ayrımına yönelik anlayışın zayıflamasına paralel olarak, 1930'lu yıllara gelindiğinde öğrenciler ve özellikle çalışan kadınlar için erken yaşta evlilik ve evlenme zorunluluğu üzerindeki toplumsal baskılar azalmıştır. Çünkü kendi kazanımını ve geçimini sağlayan, böylelikle bilinçlenen kadın için evlilik artık kader olarak görülmemeye başlamıştır. İdealist kadın öğretmenler, kendilerini toplumun yetişmesine adanmışlar, Cumhuriyet kadını temsil etmişlerdir. Özellikle kentlerde 1930 yılından itibaren yurttaşların okuma yazmayı öğrenmeleri, öğrendiklerini unutmamaları ve okuma alışkanlıklarını sürdürmeleri amacıyla Halk Okuma Odaları açılmıştır. Okuma Odalarının sayısı 1936'da 500'e kadar yükselmişse de, ilerleyen yıllarda bu uygulamaya devam edilmemiştir. 1930'dan sonra Millet Mekteplerinde "okuma-yazma kursları" verilmiş ve 1953 yılından sonra da bu okullar "Halk Dershaneleri" olarak

⁵⁸ Örnek, 5. Sınıf Yurt Bilgisi kitabında yer almaktadır. Bkz. Firdevs Gümüşoğlu, Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet, s. 123-124

⁵⁹ S. Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.237

⁶⁰ S. Tuna, "Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak," Fe Dergi, 2009, sayı 1, ss. 20-29; E. Ekin Akşit, Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012

adlandırılmıştır.⁶¹ Bu dersanelerde okutulmak üzere Halk Okuma kitapları hazırlanmıştır. Bu kitapların da içeriğine bakıldığında bilimsel bilgiye ve düşünceye özel bir önem verildiği, kadınların “bilen, öğrenme hakkı olan özne olarak” sunulduğu görülür.⁶²

Modern İnsanı Yetiştiren Kız Enstitüleri

Cumhuriyet kadının yetiştirilmesinde bir yandan karma eğitim kurumlarına önem verilirken, diğer yandan da kentlerde anne ve eş olarak ideal kadını yetiştiren ve ev ekonomisini öne çıkaran kız okulları 1929 yılında açılmıştır. Kız Enstitüleri ve daha sonra kurulan Akşam Kız Sanat Okulları, kadınların ev işlerini rasyonelleştirmeleri yönünde eğitim vermişlerdir. Ekonomik krizin etkilerinin azaltılması ve kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması için genç kızların tasarruf ve yetirme konusunda bilimsel eğitim almalarının gereği bu okulların programına yansımıştır. Ekin Akşit (2012) bu eğitimin “anneler”i yetiştirmeyi amaçladığını ve okulda edindikleri bilgi, beceri ve kültürle kadınların açıkça devletin evdeki temsilcileri gibi görüldüğünü belirtir. Bu okullarda okuyan çoğunluğu kentin alt sınıfından gelen kızlara yardım dernekleri ile çeşitli yardımlar yapılmıştır. Yine kız enstitülerinde okuyan kızlar, anneliği geleneksel tekniklerle değil, bilimsel bilgilere göre öğrenmişlerdir. Ayrıca enstitülü kızlar, dikiş-nakiştan sağlığa kadar bir dizi modern bilgiye sahip olarak yetiştirilen, ev dekorasyonundan çocuk bakımına kadar bir dizi modern bilgiyi öğreten orta öğretim kurumları olmuştur. Bu okuldan yetişen kızlar da, toplumun kültür elçileri ve gönüllü aktörleri olarak kentin yeni seçkinlerini oluşturmuşlardır.⁶³

Kadıoğlu'na göre bu okullar⁶⁴, Cumhuriyet modernleşmesinin pozitivist anlayışının bir sonucu olmuş, kadınların toplumda etkin rol almaları için eğitilmek üzere açılmıştır. Kadınları asli sorumluluk alanları olarak kabul edilen özel alanla sınırlı tutmuşsa da, onları “medeniyet değişikliğinin taşıyıcıları” olarak kamusal alana taşımıştır. Aslında lise düzeyinde eğitim veren bu okullar, alt sınıftan gelen kızların aldıkları eğitimle sınıf atlayan, orta sınıf Batılı iyi eş ve anne olmayı öğrendikleri okullar olmuştur. Aynı zamanda burada yetişen kız öğrencilerin bir kısmı 1937'den itibaren öğretmen kurslarında ve daha sonra da Köy Enstitülerinde öğretmenlik yapmışlardır.⁶⁵ Köy kızlarına bir yandan okuma-yazmayı öğretirken, diğer yandan da köy kadınlarına modern ev hanımlığını ve anneliği öğretmişlerdir.

Bu 1930 ve 1940'lı yıllarda kentli kadınlar için eğitim, çalışma hayatına girmekten çok, kollarına taktıkları bir “altın bilezik” olarak metaforlaşmıştır. Eğitim, kadınları kamusal alana dâhil edip, sosyal ilişkilerinde güçlendirirken, kendi evlilik tercihlerinde karar verebilen, çocuklarını yetiştirirken özgür davranabilen, çalışmayı istediklerinde onlara fırsat yaratan bir araç olmuştur. Aslında Türk modernleşmesinde toplumsal cinsiyet rolleri, modernle gelenekseli (anneliği) birleştiren, kadını kamusal alana çıkaran, modernleşmiş rolleriyle kadını baskılayan kültürel değerler sistemini, gelenekseli dönüştüren bir toplumsal ajana dönüşmüştür.

Eğitim Materyalleriyle Hedeflenen Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Cumhuriyetin 1920'lerde yöneldiği devrimler, kadın ve erkek yurttaşlara eşitlikçi bir dünyanın kapılarını aralarken, kadın yurttaşın eğitim yoluyla yetiştirilmesinde önemli rol oynar.

⁶¹ S. Sallan Gül, A. Alican ve A. Dinek “Problematic of Adult Women Education: the Determination of Sultanbeyli's Poor Women for Education”, TODAIE's Review of Public Administration, Volume 2, No 1, 2008, pp. 73-94.

⁶² Firdevş Gümüšoğlu, “Yetişkin Ders Kitaplarında Toplum ve Bilimsel Düşünce (1930'lu ve 2000'li Yıllar)”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (e-sosder), Yaz 2007, Cilt.6, Sayı: 21, s. 351-369

⁶³ E. Ekin Akşit, Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi, İletişim Yay, İstanbul, 2012 ; N. Sirman, “Kadınların Milliyeti”, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi, Cilt 4, der. Taml Bora. İletişim Yay, İstanbul, 2002

⁶⁴ A. Kadıoğlu, Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, Türkiye'de Demokratik Açılım Arayışları, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 108

⁶⁵ S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü İşığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013

Özellikle 1928'den itibaren hem alfabelerde, hem de ilköğretim ders kitaplarında kulluktan yurttaşlıktan giden sürecin cinsiyet rollerine yansımaları söz konusu olur. 1928 yılından 1945 yılına kadar yazılan ders kitaplarında kadınlar, tıpkı Atatürk'ün tanımladığı "münevver öğretmen ve anne" rolündedir. Ders kitaplarındaki çizim ve resimlerde kadınlar "dizinde kitabı ve yanı başında çocuklarıyla kitap okuyan kişidir. Anne ve baba figürünün yer aldığı bölümlerde de anne, geleneksel kadın imgesiyle mutfakta resmedilen kadın değil, babayla birlikte, evin salonunda birlikte gazetesini okuyan ve çocuklarıyla oyunlar oynayan anne ve öğreten kadındır. Çağdaş toplumun aile ve toplum ilişkileri görsellerle ve metinlerle çocuklara sunulur ve eşitlik teması her iki cinsin davranışlarına yansıtılır.⁶⁶

Yine eğitim materyallerinin hazırlanmasında Gümüüşoğlu'nun (2013) da vurguladığı gibi, 1920'li yıllarda kadınların genel eğitim durumları göz önüne alındığında, büyük bir kısmının bu hedefe erişemeyeceği de hesaba katılmıştır. Özellikle savaştan çıkan bir ulusun kalkınma sürecinde bilinçli ve tutumlu ev kadınının yetiştirilmesine de büyük özen gösterilmiştir. Bu nedenle özellikle "aile bilgisi" dersleriyle "bilinçli ev kadını" yaratma amacı güdülmüştür. Geleneksel ataerki değerler sisteminin yaygınlığı dikkate alındığında, kadınların iyi ev kadını ve tutumlu olmaları gereğinin ev ekonomisine katkı sağlamaları anlayışı, hem ders kitaplarına hem de okul tercihlerine yansır. Özellikle 1930 ve 40'larda kentlerdeki sınırlı sayıda çalışan kadın öğretmen ve işçilerin dışında, kadınların büyük çoğunluğu evdedir. Bu nedenle kadın eğitimini yaygınlaştırmak için karma eğitimin yanında kız enstitülerine ve meslek liselerine de özel önem verilmiştir. 1930'lu yılların ilköğretim müfredatına bakıldığında, günün koşullarına ilişkin gerçekçi değerlendirmeler yapılır. Örneğin "Aile Bilgisi" dersleriyle "bilinçli bir ev kadını" yetiştirmek amaçlanıyordu.

"Bu derslerde; bir evin sağlık koşullarına uygunluğu, evin temizliği ve çamaşırların düzeni, salon düzeni (ucuz, sade ve zarif döşenmesi), sofraya düzeni ve yemek adabı, ziyaretler ve kabuller, çocuk ve hasta bakımı ile ev ekonomisi konuları kız çocuklarına öğretiliyordu. Dikiş, nakış ve yama konularında ailenin basit gereksinimlerinin giderilmesine yönelik becerikli genç kızlar ve ev kadınları yetiştirmek bu derslerin hedefleri arasında bu-lunuyordu. Bu derslerle; 'yüksek tahsil görmemiş' ama belli konularda bil-gili, yiyeceklerin besin değerlerinden haberdar, az masrafla sofraya kurabilen, evini düzenleyebilen, çocuk bakımı konusunda 'hâlâ hüküm süren yanlış ve muzır âdetler' konusunda dikkatli ev kadınlarının yetiştirilmesi hedeflendi. En önemlisi de, genç kızlar bu dersler yardımıyla, 'görenekten ile-ri gitmeyen malumatını daha esaslı ve fenni bir şekle ifrağ (çevirme) ede-cekti.' Yani geleneksel eğitimin yerine, bilimsel eğitim konuyordu. Ev kadını olacaklar da bundan payını almalıydı."⁶⁷

Köy müfredat programlarında, ise köyde karşılaşılan sorunlara yönelik kadınlar bilgilendiriliyordu: "Üç yıl olan köy ilkokullarının ikinci sınıflarında okutulan Ev İşleri derslerinde şu konular öğ-renmekteydiler: Basit dikişler, ev temizliği (tahtakurularını imha yolları), saçların temizliği (bit ve sirkenin imhası, kellikten korunma), dişlerin te-mizliği, çocuk donu ve gömleği dikmek. Üçüncü sınıf konuları ise şunlardı: Sökük ve yırtık dikmek, mezura kullanmak, çorap tamiri, ütü yapmak ve faydalan, köylerde kullanılan kumaşların tanıtımı, çamaşır yıkamakta en iyi (ucuz ve kolay) yollar, sağlık koşullarına uygun ev ve özellikleri, çocuk bakımı, haşerelere (bit, pire, sivrisinek, tahtakurusu) karşı savaş ve neden oldukları hastalıkların bilinmesi ile mikroplar ve özellikle verem hakkında bilgi."⁶⁸ Sonuç olarak kadınların bilgiye ulaşması, özel alanda ve kamusal alanda güçlendirilmesi Kemalist modernleşmenin en önemli göstergeleri arasındadır. Bu anlayıştan 1950'lere doğru devletin vazgeçtiği görülmektedir.

⁶⁶ F. Gümüüşoğlu, Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s.126-131

⁶⁷ Firdavs Gümüüşoğlu, Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet, 2013, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 155-156

⁶⁸ Firdavs Gümüüşoğlu, Age., s. 160

Köy Kadının Medeniyete Kavuşması-Kamusallaşması: Köy Enstitüleri

Mustafa Kemal Atatürk'ün söylemlerinde Anadolu kadını her zaman yüceltilmiştir. Örneğin bir konuşmasında; “Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünlerini pazara götürerek para çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren... hep o ulvi, o fedakar, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur. Anadolu kadını hem kurtaran, hem de kurtarılandır. Anadolu kadını Cumhuriyet reformlarını yozlaşmaktan kurtaracaktır”. Bu bakış açısı Anadolu kadını Kemal düşüncesinin merkezine yerleştirmiştir. Ancak kentli kadınlara oranla kırsal kadınının modernleşmesi gecikmiştir. Her ne kadar 1932 yılında kentlerde açılan Halkevlerinde kent ve kasabalarda örgütlenerek kadınlara yönelik okuma yazma kursları açmış, konferanslar verilmiş, kadın ve erkeğin bir arada olmasına katkıda bulunan kamusal alan işlevi görmüşse de, süreç içinde kadınların kamusal yaşamda varoluşuna ilişkin direnç yükselmeye başlamıştır.⁶⁹ Öte yandan bu gelişmenin kırsal ulaşması da zor olmuştur. Eğitim olanakları kırsala ve kırsal kadına yeterince ulaştırılamamıştır.

Öte yandan kırsal öğretmen yetersizlikleri ve yoksulluk köylü çocuklarının eğitimini sıkıntıya sokmuştur. Hele kız çocuklarının okumasına yönelik yanlış inançlar ve ev dışına çıkmasını ve okullarda okumasına geleneğe aykırı gören kapalı toplumsal yapı, kadınların eğitime katılımını güçleştirmiştir. 1935 yılına gelindiğinde kırsal kadınların %9,8'i okuma yazma bilmektedir. Erkeklerde ise bu oran %29,3'dür.⁷⁰ Sorunu çözmek için Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, 1936'da, “Köy Öğretmen Okulları ve Eğitim Kursları”nı açılması yönünde önemli adımlar atar.

Köy Eğitim Kursları 1936 yılında faaliyetlerine başlar. 1936-1946 yılları arasında bu kurslarda toplamda 8.675 öğretmen yetişmiş ve köylerde eğitimin önemli bir parçası olmuştur. Eğitimciler 7.090 köyü okulla ve eğitimle buluşturmuşlardır. Eğitimciler, yarım milyona yakın köylü çocuğuna eğitim vermişlerdir.⁷¹ İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürü olduğu dönemde ise, öğretmen uygulamalarında başarılı olunan dört yerde açılan köy öğretmen okulları denemesi başlatılmıştır. İsmail Hakkı Tonguç, 8 Ocak 1938 yılında İzmir Kızılçullu Köy Eğitimcisi yetiştirme kursu şefi Ferit Oğuz Bayır'a kadınların öğretmen kurslarına alınmasına yönelik bir mektup göndermiştir. 15-35 yaş arasındaki kadınlar, köydeki genç kızlar ve yetişkin kadınlar, öğretmen olanağına kavuşmuşlardır.⁷² Kadın köy eğitimcisi adayları kursta okuryazarlık ve hesap bilgilerine göre gruplara ayrılmış, kentlerde ise, orta sınıf kadınların eğitilmelerine yönelik olarak açılmış olan kız enstitülerinden de yararlanmışlardır. Köylere kadın eğitimcisi yetiştirme projesi kapsamında 1937-1938 eğitim öğretim yılında 26 kadın eğitimci, kız enstitüsü mezunları arasından seçilmiştir.

1940 yılına gelindiğinde ise, halen 40 bin köyün 31 bini okulsuzdur. Köy okullarının büyük çoğunluğunda ise, 5 yıl olması gereken temel eğitim yapılamamaktadır. Çoğunda öğretmensizlik

⁶⁹ Halkevleri Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin hemen ardından kapatılmıştır. Halkevlerinin kadın erkek ayrımı yapmadan, kamusal alan yaratması, kadınların Halkevi sahnelerinde yer alması çok partili hayata doğru tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar Halkevlerinin merkezi yayın organı olan *Ülkü* dergisinde de yer almıştır: M. E. Uyguner “Aile Kadını İstiyoruz” başlıklı yazısında kadının toplumdaki rolünü, cinsiyetçi bir yaklaşımla yeniden tanımlar: “... Biz cemiyetimizin milli bünyesinde, içinde dans, kumar, içki, fuhuş ve nihayet hepsinin neticesi, mahkemelere düşmüş boşanma davalarıyla temelleri sarsılan bir aile istemiyoruz. Biz ananemize bağlı kalmak, kurulan yuvalardan yıkılma çatırtısı değil, beşik gıcirtısı duymak istiyoruz. Ailede en sıkı bağın çocuk olduğuna inanıyoruz. Türk kıza, radyoda türküler çağırıyor, Halkevi sahnesinde operalar terennüm ediyor, ne mutlu! Fakat onun temiz dudaklarına yakışacak en güzel beste ve güftenin, beşik başında söyleyeceği bir ninni olduğuna hiç şüphe etmemeli ve onun en mühim vazifesinin vatanın selameti için analık olduğuna inanmalıyız.” Bkz. Firdevs Gümüsoğlu, *Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum Modeli, Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, İstanbul, 2005, s. 387-388

⁷⁰ Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, 2. Baskı, Yay. Haz. E. Tonguç, Ankara, Güldikeni Yayınları, 2000. P. Türkoğlu, *Kızlar da Yanmaz (Genç Cumhuriyette Köy Çocuğu Olmak)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011; S. Tuna, “Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak,” *Fe Dergi*, sayı 1, 2009, s. 20-29.

⁷¹ N. Altunya, *Köy Enstitüsü Sistemi Toplu Bakış*, Cumhuriyet Kitapları, 2010

⁷² P. Türkoğlu, Tonguç ve Enstitüleri, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul, 2009; F. Gümüsoğlu, “Köy Eğitimcisi Kursları ve Köy Enstitüleri”, *Yeniden İmece*, Yıl: 4, Sayı: 15 (Haziran), 2007, s. 34-38; ; S. Sallan Gül, *Gönen Köy Enstitüsü Işığında*, YKKE Derneği Yayınları, İzmir, 2013; S. Sallan Gül, Fatih Kahraman, Ayşe Alican, H. Eylem Kaya ve Hüseyin, “Köy Enstitüsü Penceresinden Cumhuriyetin Eğitim Politikalarına Bakmak: Gönen Köy Enstitüsü Örneği”, *VII. Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı*, Muğla, 2014

nedeniyle öğrenciler ancak 3 yıl okuyabilmektedir.⁷³ Bu nedenle köylerde okuma-yazmanın artırılması ve öğretmen yetiştirilmesi için 1936 yılında deneme amaçlı olarak iki eğitim kursunda başlayan uygulamanın sürdürülmesine karar verilir. Eğitimci, öğretmenler ve köylerin okumuş kişileri, ilk yıllardan itibaren köylerde aileleri ikna etmeye ve kadınları sürece dahil etmeye çalışmışlardır. Aksu Köy Enstitüsü mezunu Türkoğlu da, 1940'lı yıllarda kırdaki kadını eğitime bakışı şöyle ifade etmiştir.⁷⁴

“Köy Enstitüleri Cumhuriyet yıllarında daha çok kadını eğitime önem vermek için kuruldu. Mustafa Kemal, kadını erkeğin aynı eğitimi almalarını istiyordu ve bunun için kadının önüne set çeken birçok engeli 30'lu yıllarda kaldırdı. Bu yıllarda, bir ülkenin eğitim projesi içinde amaç kadını sadece okuma yazma öğrenmesi değil, bir doktor, mühendis ya da bir bilim kadını olmasıydı. Köy Enstitülerinin bir diğer amacı da eğitimi halkın ayağına götürmekti. Gelenekçi bir yapının hâkim olduğu yıllarda kızları okutacağız demek yetmiyordu, aileleri buna ikna etmek çok güçtü. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gittiği yerlerde halkı kızlarınıza okula gönderin diye teşvik ediyordu. Köy Enstitülerine okumaya giden kızlar orada, sosyal dersler, matematik, dikiş-nakış, tarım, ev işleri ve teknik konularda ders alıyorlar, çeşitli müzik aletleri çalıyorlar, kitap okuyorlardı. Bu kızlar daha sonra köylerine gittiklerinde enstitüde öğrendikleri, dikiş-nakış ve çeşitli tarım uygulamalarını mahallelerindeki kadınlara gösteriyorlardı. Tabii burada asıl amaç sadece enstitüye gidene değil, evinde oturan kadınları da eğitmektir.”

Köy Enstitülerinde Pozitif Ayrımcılık

17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüleri açılır. Amaç köylerde eğitime erişimi artırmak, köyün ihtiyaç duyduğu insanı ve öğretmeni yetiştirmektir. Köy Enstitüleri; kırdaki eğitimin, özellikle de kız çocuklarının eğitiminin akla bile gelmediği, tepkiyle karşılandığı koşullarda kız-erkek öğrencilere aynı yerleşkede eğitim, barınma ve üretme olanağı sunarak, fırsat ve cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesine önemli katkılar sağlamıştır.⁷⁵ Temelde eğitimin, özellikle kız çocukları için bir tercih bile olmadığı ve tepkiyle karşılandığı yıllarda, kız-erkek öğrencilerin aynı yerleşkede eğitim alma ve barınma olanağı bulması, kız çocukları için bir mucize olmuş ve bunu Köy Enstitüleri gerçekleştirmiştir.

Köy Enstitülerinde ilk yıllardan itibaren kız öğrencilerin kayıtlarının alınması için özel önlemlere ihtiyaç duyulmuş, pozitif ayrımcılık uygulamaları yapılmış, buna rağmen tüm enstitü öğrencilerinin ancak %10'una ulaşılabilmiştir. Bunun çok farklı nedenleri söz konusudur. 1940 yılında köylerin ancak beşte birinde okul ve öğretmen vardır. Çoğunda da eğitim üç yılda kalmıştır ve kız öğrencilerin çok azının ilköğretimi tamamlayabilme şansı olmaktadır. Bu nedenle ilk yıllarda kız öğrencilerin sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. 1940'larda kız öğrenci sayısı Çifteler Köy Enstitüsünde 21, Cılavuz Köy Enstitüsü'nde 8, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde 3, Gönen Köy Enstitüsünde ise, 18 öğrenci olmuştur.⁷⁶ Bu nedenle kız öğrenci sayısının artırılması için pozitif ayrımcılık uygulamaları desteklenmiştir. Erkek öğrenciler kız öğrencilerle birlikte kayıt yaptırırsa, yani bir akrabasını ya da köylüsünü kayda getirirse, erkek öğrenciler sınavsız bir şekilde Enstitülere alınmışlardır.⁷⁷

⁷³ F. Kirby, Türkiye'de Köy Enstitüleri, İmece Yayınları, İstanbul, 1962 ; Başgöz ve Wilson, 1968

⁷⁴ S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü Işığında, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013, s.177

⁷⁵ P. Türkoğlu, Kızlar da Yanmaz (Genç Cumhuriyette Köy Çocuğu Olmak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011 ; N. Köşgeroğlu, Köy Enstitüleri ve Kadın Kalemler: “Beli Kırılan Devrim”, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010

⁷⁶ S. Tuna, “Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak,” Fe Dergi, sayı 1, 2009, s. 20-29 ; F. Gümüsoğlu, Cılavuz Köy Enstitüsü, Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında, İzmir, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği Yayını, 2011 ; S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü Işığında, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013

⁷⁷ S. Tuna, Age ; P. Türkoğlu, Kızlar da Yanmaz (Genç Cumhuriyette Köy Çocuğu Olmak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011

Resim 3: Kız öğrencilerin Köy Enstitüsü'ndeki ilk yılı.

Yine köylerdeki ailelerin ikna edilmesi de kız öğrencilerin sayısını artırmıştır. Nitekim Gönen Köy Enstitüsü mezunu olan Mürüvvet Mercimek şöyle anlatmıştır; “İlkokul bittikten sonra 1 yıl evdeydim. O sene dayım kızını Gönen Köy Enstitüsü'ne yazdırdı. Beni de yazdırmak istedi, ama annem-babam kız çocuğu okumaz diye izin vermedi. Dayım ailemi ikna edip beni de Atabey'den Gönen'e Köy Enstitüsüne yazdırmaya götürdü...”⁷⁸

Kız çocuklarının enstitülere kayıtlarında o dönemin öğretmenlerinin ve köy öğretmenlerinin de büyük katkısı olmuştur. Onlar, köylülerin kızlarını karma eğitime ve yatılı okula göndermesi konusunda ikna etmeye çalışmışlardır. Gönen mezunu Baki Döğüş, kırsalda kız çocuğun okumasına yönelik tutumu şöyle ifade etmiştir⁷⁹:

“Öğretmenimiz, ‘komşular sizlere çocuklarınız için güzel bir haber vereceğim. Isparta'nın Gönen köyünde köy öğretmen okulu açıldı. Köy çocuklarını kız-erkek kabul ediyorlar. Parasız yatılı, sizlerin hiç masrafı olmayacak. Her türlü ihtiyaçlarını devlet karşılayacak. Çocuklarınız 5 yıl okuduktan sonra benim gibi köy öğretmeni olacak’ dedi .... Köyümüzde muhtarlık yapmış, köyün aklı evvellerinden Mehmet Akdoğan hoca efendi, ben Sultan'ı gönderirim, deyince herkes Mehmet amcaya baktı; ‘kız çocuğu yatılı nasıl gönderilir?’ gibilerinden...” .

Yine Gönen mezunu Leman öğretmen okul yıllarında kızların okumasına hoş bakılmadığını, kızlar hakkında dedikodular çıkarıldığını şu şekilde bizimle paylaşmıştır: “Annem benim Atabey'in terzisiydi. Annemin çok tesiri oldu, okula girmemde. Kızlara kötü davranıyorlar gibi dedikodular oldu, çok kötü konuşular o zamanlar. İlk senelerde bir şey yoktu. Köylü, halk laf çıkardı. Eskiden köylerde kadın oynatıyorlardı ya, şimdi bizi de öyle düşündüler...”⁸⁰

⁷⁸ S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü Işığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013 s.248

⁷⁹ S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü Işığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013 s.249

⁸⁰ S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü Işığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013 s.249

Tuna'nın (2009) ifade ettiği gibi, köy enstitülerine gidebilme, her Köy Enstitülü kız için ataerkil baskılara bir karşı duruşu ya da bir direnişi ifade etmiştir. Köy Enstitülerinde sadece gelebilme değil, kalabilmek de bir başarıyı, ataerkil baskılarla mücadeleyi gerektirmiştir. Gönen Köy Enstitüsü mezunu kadın öğretmenlerden Leman Sezgin enstitüde okurken kendilerine yönelik baskıyı şöyle anlatmıştır;⁸¹

“İlkokulun müdürü bir gün ailemi çağırdı ve bu kızı okutun’, dedi. Köy Enstitüsü olmasa biz okuyamazdık. Atabey’den Hayrinüsa, Bedriye ve ben gittik. Annem benim Atabeyin terzi-siydi. Annemin çok tesiri oldu, okula girmemde... Ancak okurken kızlara kötü davranıyorlar gibi dedikodular oldu, çok kötü konuştular o zamanlar... Birinci seneden sonra halk oyunları oynanmaya başlandı, ondan sonra kızları oynatıyorlar, diye köylü, halk laf çıkardı...”.

Karma Eğitimle Başlayan Cinsiyet Eşitliği Mucizesi

Köy enstitüleri eğitmen deneyimi ve köy enstitüleri, kırdaki kadınlar için eğitim alanındaki ilk karma uygulama deneyimlerinin ve pozitif ayrımcılık politikalarının öncüsü olmuştur. Köy Enstitüleri, kız-erkek karma eğitimle yola koyulmuşlar, enstitülerde kadın öğretmenler yetişti-rip, kendi köylerine model olması sağlanmıştır. Böylece kırdaki karma eğitim ve kızların eğitimi yaygınlaştırılmış, köy çocuklarının ve kadınların aydın öğretmenler olarak yetişmelerine katkı sağlanmıştır.

Nitekim 1940 yılında başlayan ilk deneyim 1942-1943 yılında ilk öğretmenlerini mezun etmeye başlamıştır. 1942-1943 yılında 18’e çıkan Köy Enstitülerindeki öğrenci sayısı 10 bini geçerken, öğretmen sayısı da 360’a ulaşmıştır. 1940 yılında Köy Enstitülerinde öğretmenlik yapan ve 26’sı Kız Enstitüsü çıkışlı olan kadın öğretmen sayısı 46 iken, bu sayı iki yılda 101’e yükselmiştir. 1946 yılına gelindiğinde II. Dünya Savaşının da etkisiyle daha fazla kadın öğretmenin çalışması sayesinde, kısa sürede sayı 146’ya ulaşmıştır.⁸² Köy Enstitüleri’nden 1942-1952 yılları arasında toplamda 17,341 öğretmen ve eğitici ile 1,599 sağlık elemanı yetişmiş, bu sayılar kentlerdeki öğretmenlerin üç katına ulaşmıştır. Yine enstitülerde yetişen öğretmenlerin yaklaşık %10’unu da kadın öğretmenler oluşturmuştur.

Enstitülerde karma eğitim çok doğal bir ortamda, yani iş başında yaparak öğrenmeye dayalı bir anlayışla gerçekleştiği için gerçek yaşamda, köylülerin gözünde olmasa da, kız-erkek karma eğitim öğrenciler tarafından kolaylıkla kabul edilmiştir.⁸³ Farklı enstitülerde kızlara, yönetim ve liderlik konularında da rol verilmiş, yetenek ve beceri bakımından erkek öğrencilerden farklı yetiştirilmemeye özen gösterilmiştir.

Gönen Köy Enstitüsü mezunu Leman Sezgin, kendi öğrencilik yıllarında bu ilişkiyi şöyle anlatmıştır:⁸⁴ “Yemekhane nöbeti kızlı-erkekli olurdu. Bir masada on kişi otururdu. Yemekhane nöbetçisi tabakları dizer, servis yapardı. Masalarda kız-erkek ayrımı yoktu. 7 erkek vardı, 3 kız vardı her masada. Erkekler utanırdı bizden, yer kaçarlardı. Bizimle oturan erkekler daha ağır yerd...”.

Köylerin yaşam biçimleri ve cinsiyete dayalı beceri kazanımları enstitülerde onların meslek, iş ve branş tercihlerinde belirleyici rol oynamıştır. Enstitülerde her öğrenci öğretmen olmanın yanında köyde geçerli bir meslek ve bir iş kolu da seçerek eğitim almıştır. Mesleki programlar, kollar bakımından yapıcılık ve maden gibi kolları fiziksel açıdan erkeklere uygun görülen meslek ve işler olurken, kadınlar el ve ev sanatları kollarında bilgilendirilmiş, köylere öğretmen olarak atandıklarında da, çiftçilik aletlerinin yanında dikiş makineleri demir baş eşyaları olmuştur.

⁸¹ S. Sallan Gül, Age, s.124

⁸² Ş. Gedikoğlu, “Köy Enstitülerinde Öğretmen”, Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri, Eğitim- Der Yayınları, 1990, s.136

⁸³ Nedime Köşgeroğlu, Köy Enstitüleri ve Kadın Kalemler: “Beli Kırılan Devrim”, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010 ; S. Tuna, “Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak”, Fe Dergi, sayı 1, 2009, s. 20-29

⁸⁴ S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü Işığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013, s. 125

Kümes havyacılığı, hayvan bakımı, tarla ve bahçe bitkileri kolları ise, her iki cins için de seçim yapılabilecek kollar arasında sayılmıştır.

Toplumsal cinsiyet açısından köylü çocuklarının fiziksel nitelikleri ve köy işlerine yatkınlıkları temelinde kollar da bir ayrışma olmakla beraber, cinsiyet temelli geleneksel iş bölümü de ortaya çıkmıştır. Ancak bu enstitülerin cinsiyetçi bir işbölümünü tercih etmesi olarak düşünülmemelidir. Farklı enstitülerde, farklı uygulamalar da söz konusu olmuştur. Nitekim erkekler için öngörülen yapıcılık kolunun sorumlu öğretmeni bir kadın olan Mualla Eyüpoğlu, Hasanoglan Köy Enstitüsü'nün yapı denetimleri başkanlığını yapmıştır.⁸⁵ Yine Gönen Köy Enstitüsü örneğinde, yetiştiği aile ortamında ebeveyni terzi olan ve bu mesleğe yatkın olan erkek çocukları el sanatlarına, yani terzilik koluna, yönlendirilmişlerse de, akran baskılarından dolayı diğer erkeksi iş kollarına geçmek zorunda kalmışlardır.⁸⁶

Köyün Önderi, Rol Modeli/Örnek İnsanı Olan Enstitülü Kadın Öğretmenler

Enstitülerde kız öğrenciler sadece köy ve ev yaşantısına ilişkin beklenti ve bilgilerle donatılmamışlardır. Kız öğrenciler; hayvan bakımı, tavukçuluk, bahçe ve meyvecilik, arıcılık, çiçekçilik, tahıldan, sebze ve meyvelerden kışlık yiyecek hazırlama, etleri muhafaza etme, konserve yapma, yoğurt ve peynir yapma, yağ çıkarma ve bunları muhafaza etme gibi etkinlikleri bilimsel yöntemlerle öğrenmişlerdir.⁸⁷ Ayrıca çağdaş eğitim programlarında olan kadın erkek ilişkilerine yönelik çeşitli bilgileri de öğrenme olanağı bulmuşlardır. Örneğin, cinsellik konusunda eğitim alan enstitülü öğrenciler Kirby'e⁸⁸ göre, bu konulardaki tartışma düzeyleri bakımından kent okullarındakilerden daha da fazla gelişmişlerdir.

Kadınların eğitim sürecine katılarak erkeklerde birlikte sosyalleşmelerinde eşitlikçi ilişkinin kurulmasında kız-erkek, abi-kardeş olma anlayışı enstitülerde disiplinin temel öğelerinden biri olmuştur. Gönen Köy Enstitüsü mezunu Fatma Zehra Özgen öğretmen okul yıllarında erkek öğrencilerin kendilerine olan yaklaşımı ve birbirlerine olan desteklerini şu şekilde ifade etmiştir: "Tüm arkadaşlarımızla kardeş gibiydik, kız-erkek ayrımı yoktu... Erkekler genelde marangoz atölyesine, kızlar terzi atölyesine, dokuma atölyesine gidiyorduk. Biraz terzide çalıştık dikiş atölyesinde, biraz da dokuma atölyesinde çalıştık. Sonra giydiğimiz kıyafetleri hep biz atölyede dikedik kendi arkadaşlarımızla..."⁸⁹ Gönen Köy Enstitüsünde terzilik, dokuma ve dikiş gibi konularda verilen eğitim, ileriki yıllarda Isparta'yı halıcılığın merkezi olmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Köy Enstitülerinin Kadınları Güçlendirme Deneyimi

Köy Enstitülerinin Ziraat Marşı'nda ifade edildiği gibi; "Milletin her kazancı milletin kesesine/ Toplandık baş çiftçinin, Atatürk'ün sesine/ Toprakla savaş için ziraat cephesine/ Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz/ Biz yurdun öz sahibi, efendisi köylüüz." söylemi kadın-erkek tüm Köy Enstitülülerin rehberi olmuştur. Bu inançla köyün, köy ve ülke kalkınmasının öncüsü olmuşlar ve Cumhuriyet kadını olarak kendilerini görmüşlerdir. Kırsal kalkınmadaki rollerini ailenin ve yetiştirdikleri kuşakların modernleşmesiyle gerçekleştirmişlerdir.

Tuna'nın (2009) da vurguladığı gibi, köy enstitülü kızlar, hem hayata dair teorik bilgilerin yer aldığı hem de beden gücüyle deneyimledikleri yoğun bir eğitimden geçirilmiş, pek çok yönden kadınları güçlendirmiş ve kamusal hayata hazırlamıştır. Enstitülü kızlar köylere hem

⁸⁵ F. Kirby, Türkiye'de Köy Enstitüleri, 2. Baskı, Yay. Haz. E. Tonguç, Güldikeni Yayınları, Ankara, 2000.

⁸⁶ S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü İşığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013

⁸⁷ S. Tuna, "Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak," Fe Dergi, sayı 1, 2009, s. 20-29; P. Türkoğlu, Kızlar da Yanmaz (Genç Cumhuriyette Köy Çocuğu Olmak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011

⁸⁸ F. Kirby, Age., s.281

⁸⁹ S. Sallan Gül, Age., s.231

Cumhuriyet rejimini taşımışlar, hem de Cumhuriyet kadını köylerdeki modelini temsil etmişlerdir. Kentli meslektaşları gibi, öğretmenlik mesleği de, onları kırım kamusal alanında öne çıkarmıştır.

Enstitü ortamı, kadınlara birey olma, sorumluluk alma ve düşüncelerini dile getirme ve kadın ve insan olarak haklarının farkında olma gibi özgürleştirici pek çok deneyimi kazandırmıştır. Kadının, toplumda ve ailede değeri olduğunu göstermiş ve öğretmenlik mesleği ve köye yarar bilginin üreticisi olmaları insan olarak söz sahibi olmalarına olanak sağlamıştır. Çoğu Köy Enstitülü kadın öğretmen, köylüye, kız çocuklarına rol modeli olmuş, çalıştıkları köylerin “ilk kadın öğretmeni” olarak görev yapmışlardır.⁹⁰ Kadın öğretmenler köylerinin öğretmeni, terzisi, çiftçisi, kimi zaman da ebesi-doktoru olmuşlardır.

Karma Eğitimin Sona Ermesi: Kızlara Kapıları Kapanan Enstitüler

1940-1946 yılları arasında tüm ekonomik ve kültürel engellere karşın öğretmenlerin, köyün aydın önderlerinin ve öğrencilerin azmi ile engellerle mücadele edilmiştir. Böylelikle kız öğrenci sayıları köy enstitülerinde her geçen gün artmıştır. 1946 yılında tüm enstitülerde okuyan öğrencilerin 1336’sını kızlar oluşturmuştur.⁹¹ Ancak II. Dünya Savaşı’nın değişen ulusal ve uluslararası politik koşulları, Köy Enstitülerinin yetiştirdiği insanın, aydın öğretmenin karşısına yeniden geleneği çıkartmıştır. Kentlerde giderek güçlenen eşraf ve bürokrat ağırlıklı sınıfsal yapı, dış askeri ve tarımsal yardımlarla biçimlenen Amerikan hegemonyasındaki yeni kalkınmanın odağına kenti yerleştirmiştir. Hatta Köy Enstitülerinin binalarına kadar göz diken bu yeni uluslararası durum, kırdaki toprak sahibi sınıfın çıkarlarına ters düşen Köy Enstitülerine yönelik geleneksel kaygıları güçlendirmiştir.

Enstitülere yönelik kültürel yaftalamalar karma eğitim ve kadınlar üzerinden sürdürülmüştür.⁹² Bunun sonucu 1947 yılında Köy Enstitülerinin programlarında yapılan değişikliklerle enstitülerin işlevleri değişmeye başlamıştır. Özellikle 1948’de Van-Erciş’te açılan Köy Enstitüsü’nün olduğu bölgede hâkim olan feodal toplumsal yapı karşısında “yeni okul” ve “yeni öğretmen” anlayışıyla karma eğitime gelen tepkiler, politik bağlamdaki tepkileri de artırmıştır.⁹³ Kız çocuklarının okumasına ilişkin geleneksel değerler sistemi ve aile emeğine dayalı üretim biçimi de, Köy Enstitülerine olan tepkileri milliyetçi ve gelenekçi savlarla artmıştır.

Köy Enstitülerinin programlarının 1947’de değişmesiyle beraber kız öğrenci alımına yönelik pozitif ayrımcılık uygulamaları kaldırılmaya başlamıştır. 1946’da 1336 olan kız öğrenci sayısı 1947’de 1078’e düşer. 1950’de enstitülerde karma eğitime son verilir ve kızların sayısı toplamda 736’ya kadar geriler ve bu düşüş sürer.⁹⁴

1950 yılında Köy Enstitülerindeki karma eğitime son verilir, kızlar ve erkekler ayrı okullarda toplanır. Kızılçullu ve Beşikdüzü Köy Enstitüleri kız öğrencilere ayrılır. 21 Köy Enstitüsündeki kız öğrenciler bu iki okula yerleştirilir. Bu enstitülere uzak olan enstitülerde de, kız öğrenci alımına son verilir. Kızılçullu ve Beşikdüzü Köy Enstitülerinde okuyan erkek öğrenciler Kars-Cılavuz, Aydın-Ortaklar, Balıkesir-Savaştepe ve Eskişehir-Çifteler Köy Enstitülerine dağıtılır. 1952 yılında Kızılçullu Köy Enstitüsü yerleşkesi NATO’ya devredilir. Karma eğitime son verilmesinin yarattığı sorunları şöyledir:

⁹⁰ S. Sallan Gül, S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü Işığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013; S. Sallan Gül, F. Kahrman, A. Alican, H. E. Kaya ve H. Gül, “Köy Enstitüsü Penceresinden Cumhuriyetin Eğitim Politikalarına Bakmak: Gönen Köy Enstitüsü Örneği”, VII. Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla, 2013

⁹¹ T. Karakök, “Menderes Dönemi’nde (1950-1960) Türkiye’de Eğitim”, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, http://higheredu-sci.beun.edu.tr/pdf/pdf_HIG_1532.pdf, son erişim tarihi:04.01.2015, 2011; F. E. Kaan, Köy Enstitüleri, Yarım kalmış mucize: Orda bir köy var uzakta, son erişim 20.12.2014, <<http://education.ankara.edu.tr>, 2004

⁹² S. Tuna, “Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak,” Fe Dergi, sayı 1, 2009, s. 20-29; P. Türkoğlu, “Kalkınma Politikaları ve Eğitim”, Yeniden İmece, Yıl: 5, Sayı: 19 (Haziran), 2008, s. 30-31.

⁹³ S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü Işığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013, s.49

⁹⁴ F. E. Kaan, Köy Enstitüleri, Yarım kalmış mucize: Orda bir köy var uzakta, son erişim 20.12.2014, <<http://education.ankara.edu.tr>, 2004

“Kız öğrencileri Beşikdüzü’nde topladıkları zaman ne oldu biliyor musunuz? Oraya toplanınca kızları, taaaaa bilmem nerden kızını oraya göndermekten de caydı insanlar. Zaten kız öğrenciler, yüzde 10’muş... Gazioğlu, Köy Enstitüleri’nin öğretmen okuluna dönüştürülmesinin ardından, kendi isteği ile Trabzon Erkek İlköğretmen Okulu’na nakil ister. Bu okulda yatılı erkek öğrencilerin yanı sıra gündüzlü 15 kız öğrenci bulunur: ‘Onlardan çekiniyor, utanıyor, uzak durmaya çalışıyordum... Kız arkadaşlara karşı hep çekingen ve kompleksli oldum. Hiçbirisiyle yakın diyalog kuramadım, samimi olamadım.’ 1952’de Beşikdüzü Köy Enstitüsü’nden mezun olmak üzere olan öğretmen adayı bir genç kız da, Gazioğlu’nunki-ne benzer düşünceler dile getirmektedir: ‘Enstitüye ilk geldiğim zaman erkekler karşısında hiçbir sıkıntı hissetmiyordum. Hâlbuki şimdi erkek öğretmenlerle konuştuğum zaman bile adeta ayıplanmış gibi bir his duyuyorum. Köye gidince ne olacak bilmem. Bir öğretmen olarak muhtarla, ihtiyar heyetiyle temas etmem lazım. İlköğretim müfettişleri gelecek. Okulda ve sınıflarda büyük çocuklar olacak. Korkuyorum. Dilim tutuluyor. Ah, bunlar olmasaydı ne iyi olacaktı!’⁹⁵

1947 yılında karma eğitime son verilirken, okulların Köy Enstitüsü tabelaları silinir ve kızların okudukları okullar Kız Öğretmen Okuluna dönüştürülür. Kirby’nin (2000) de belirttiği gibi, artık kız öğrencilerin okuyup, öğretmen olması değil, geleneksel rollerine dönmeleri, ev kadını ve köy anası olmaları istenir. Kadınlar, tarlaları dışında kamusal alandan çekilirler. Birçok köyde kız çocukları ya okullara gönderilmez ya da devam edenler köyün tutuculuğunun kurbanı olarak öğretmenler tarafından evlerine gönderilir.⁹⁶ 1962 yılına kadar da köylerde karma eğitim çok da teşvik edilmez, kız çocuklarının kırdaki eğitim olanakları daha da sınırlanır.

Sonuç

Türkiye’de kadın hareketi başlangıç itibariyle modernleşme ve milliyetçilik gibi akımların etkisiyle ortaya çıkmış ve bir süre sonra da kendi talebini gündeme getirerek bağımsızlaşmıştır. Yeni kuşakların yetiştirilmesinde, toplumsal kodların iletilmesinde kadınlar, annelik rolleri nedeniyle ulus devlet ideolojileri çerçevesinde tüm toplumsal projelerde merkezi öneme sahip olmuştur. Kadınların geleneksel cinsiyet rolleri milliyetçilik ideolojisi ve milli devletin “sosyal mühendislik” programlarında yeni anlamlar yüklenerek yeniden kurgulanmıştır. Türkiye’deki modernleşmeci aydınlar ve yönetimdeki seçkinler, Tanzimat’tan başlayarak “kadın meselesini” toplumsal modernleşme projesinin çok önemli bir unsuru olarak tartışmışlardır. Uzun yıllar kadın konusu toplumun geri kalmışlığının nedeni, çözülmesi gereken bir mesele olarak gündeme gelmiştir.

Cumhuriyet modernleşmesi ile birlikte kadınlar erkekler gibi kamusal alanda görünür hale getirilmeye çalışılmış ve kadınların hakları yurttaşlık bağlamı olarak inşa edilmiştir. Kadınların eğitim ve meslek edinme gibi sosyal haklardan yararlanmalarının, toplumsal konum kadar, aile içi statüsünü de yükselteceği beklenmiştir. Kadın hakları açısından 1926 Medeni Kanunu eskiye göre çok önemli bir adım niteliğinde olmuş ve kanun ile kadın haklarının sınırları da çizilmiştir. Kanun kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadının aile içi rollerinin dönüştürülmesinde ve özel alanın düzenlenmesinde oldukça belirleyici olmuştur. Yine kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması ile modern kadın, Cumhuriyetle somutlaşmış, modernleşmenin kültürel ve siyasal temsili kadınla cisimleşmiştir. Cumhuriyetin yurttaşı olan yetişkin kadının topluma ayna

⁹⁵ Bkz. Firdevs Gümüšoğlu, Cınavuz Köy Enstitüsü, s. 213 ve Fay Kirby, Türkiye’de Köy Enstitüleri, Güldiken Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 2000, s. 414

⁹⁶ S. Sallan Gül, Gönen Köy Enstitüsü Işığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir, 2013

olma işlevi, gelecek inşasında kısmen ataerkillik barındırsa da, kız çocuğu modellemesiyle ulusun geleceğinin kurtuluşu hedeflenmiştir. Cumhuriyetin yurttaşı olan yetişkin kadının topluma ayna olma işlevi, gelecek inşasında kısmen ataerkillik barındırsa da, kız çocuğu modellemesiyle ulusun geleceğinin kurtuluşu hedeflenmiştir. Bizzat Atatürk bu kültürel devrimde öncü olmuştur. Atatürk'ün öngördüğü 'modern' batılı kadını simgeleyen kadınlara öncelik verilirken, Satı Kadın gibi ilkokul mezunu kadın da mecliste temsil edilmiştir.⁹⁷

Cumhuriyet modernleşmesi kadının yetiştirilmesinde karma eğitime önem vermiş ve eğitim açısında da oldukça önemli kazanımlar sağlanmıştır. Kadınların toplumda etkin rol almaları için eğitilmelerine önem verilmiş okullaşma oranlarının artırılması için özel çaba harcanmıştır. Çünkü eğitim süreciyle kültürel değerler edinme, sosyo-politik sembollerle özdeşleşme ya da "entelektüel bir sermaye" kazanma gibi durumlar söz konusudur. Bireyler için, ilişkilerini ve sosyal çevresini genişletme, ihtiyaç ya da çıkarları için gündelik yaşamda kullanabileceği yeni kanallar (ağlar) elde etme, yukarı doğru sosyal hareketlilik için kilit "sosyal sermaye"yi artırma vb, birbirine aktarılıp kullanılacak toplam bir birikim sağladığı için kadın eğitimi Cumhuriyet modernleşmesi için ayrı bir önem taşımıştır. Bu nedenle de kültürün taşıyıcısı ve dönüştürücüsü olarak kadınlara özellikle de kadın öğretmenlere önemli görevler yüklenmiştir. Yeni bir ulus inşa etme sürecinde kırsal ve yoksul bölgelerin kalkındırılması, bilinçlendirilmesi için Köy Enstitüleri ve bu okullarda eğitim alan köyün yoksul çocukları eğitilerek köylerini kalkındırmada ve modernleştirmede önemli sorumluluklar almışlardır.

Kaynaklar

ABADAN-UNAT, N. (1981) "Women in Government as Policy-Makers and Bureaucrats: The Turkish Case", *Women, Power and Political Systems*, Ed. Margarita Rendel, New York, St Martin's Press.

ABADAN-UNAT, N. (1986) "The Legal Status of Turkish Women", *Turkish Review*, Volume 1, Number 6, Winter.

AKŞİN, S. (2010) *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

AKSİT, B. (2009) "İslami Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşları ve Sivil Toplum İçindeki Konumları" *Siyasal İslam ve Liberalizm: Endonezya, İran, Mısır, Tunus, Türkiye*, Der. A. Ayşen (der.) Yakın Kitabevi, İzmir

AKSİT, E. E. (2005) *Kızların Sessizliği*. İletişim Yayınları, İstanbul

AKYÜZ, Y. (1994) *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul

ALİCAN, A. (2013), *1980 Sonrası Kadın ve Aile Politikalarının Kamu Yönetimine Yansıması: Aktörler, Paydaşlar ve Paradokslar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta.

ALTUN, F. (2005), *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul

ALTUNYA, N. (2010) *Köy Enstitüsü Sistemi Toplu Bakış*, Cumhuriyet Kitapları.

ARAT, Y. (1998) "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ARAT, Y. (1993) 'Women's Studies in Turkey: From Kemalism to Feminism', *New Perspectives on Turkey*, 6 (2) 119-35.

ARAT, Y. (1991) '1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm'in Radikal Uzantısı', *Toplum ve Bilim*, 5.

Söylev, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I -III (1919 - 1938), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, Ankara.

⁹⁷ Ş. Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal ve Toplumsal Hayat*, İstanbul, Birikim Yayınları, 1982 ; A. Durakbaşa, "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu", *Tarih ve Toplum*, Sayı 9, Mart, 1988

BERKTAY, F. (2007), “Doğu ile Batının Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı”, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, C: 3, (Der.) T. Bora-M.Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul

BERKTAY, F. (2003) “Osmanlıdan Cumhuriyete Feminizm”, Tarihın Cinsiyeti, Der. F. Berktay, Metis Yayınları, İstanbul

BAŞGÖZ, İ. (1995) Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

BAŞGÖZ, İ. ve Wilson H.F. (1968) Educational Problems in Turkey, 1920-1940, Indiana University, Bloomington

CAPORAL, B. (1982) Kemalizm ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını, Çev. E. Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

BORA, A. (2010) “Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri”, Bilig, Bahar, Sayı 53.

ÇAĞATAY, N. ve Y. Soysal (2011), “Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler”, 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Yay. Haz. Ş. Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇAHA, Ö. (2010), Sivil Kadın, Savaş Yayınevi, Savaş Yayınevi, Ankara

ÇAKIR, S. (1994) Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul

ÇAKIR, S. (2010), “Osmanlı Kadın Hareketi: 20. Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi”, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar, Der. H. Durudoğan, F. G. B. E. Oder ve D. Yüksek, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul

DURAKBAŞA, A. (2009), Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İletişim Yayınları, İstanbul

DURAKBAŞA, A. (1998) “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve ‘Münevver Erkekler’.” 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Der. A. B. Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

DURAKBAŞA, A. (1988) “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, Tarih ve Toplum, Sayı 9, Mart.

EKİN AKŞİT, E. (2012) Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.

GELLNER, E. (2013) Milliyetçiliğe Bakmak, Çev. N. Soyarık, S. Özertürk, S. Coşar, 5. Baskı, İletişim Yay., İstanbul.

GELLNER, E. (2008) Uluslar ve Ulusçuluk, Çev. B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan, Hil Yayınları, İstanbul

GEVREK, M. A. (2009) “Cumhuriyet’in Asil Kızlarından ‘90’ların Türk Kızlarına...1990’larda Bir ‘Türk Kızı’: Tansu Çiller”, Der. A. G. Altınay, Vatan Millet Kadınlar, İletişim Yayınları, İstanbul

GEDİKOĞLU, Ş. (1990) “Köy Enstitülerinde Öğretmen”, Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri, Eğit- Der Yayınları, Ankara

GÖLE, N. (1991) Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul

GÜMÜŞOĞLU, F. (2013) Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul

GÜMÜŞOĞLU, F. (2011) Cılavuz Köy Enstitüsü, Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında, Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayını, İzmir

GÜMÜŞOĞLU, F. (2009) “Eğitim Birliği Yasası ve Laik Eğitim”, Yeniden İmece, Yıl: 6, Sayı: 22 (Mart), s. 28-29.

GÜMÜŞOĞLU, F. (2007a) “Cumhuriyetin Yurttaş Yaratma Politikası ve Hasan-Âli Yücel”, Yeniden İmece, Yıl: 4, Sayı: 14 (Ocak), s. 102-106, (2007a)

GÜMÜŞOĞLU, F. (2007b) “Köy Eğitim Kursları ve Köy Enstitüleri”, Yeniden İmece, Yıl: 4, Sayı: 15 (Haziran), s. 34-38.

- GÜMÜŞOĞLU, F. (2007c) “1935’te İstanbul’da Bir Kadın Kongresi”, folklor/edebiyat, Cilt 13, Sayı: 52, s. 103-115
- GÜMÜŞOĞLU, F. (2001), Cumhuriyet’te İz Bırakanlar: 10. Yıl Kuşağı, Kaynak Yayınları, İstanbul
- GÜMÜŞOĞLU, F. (2005), Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum Modeli, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul
- HABERMAS, J. (1995) “Kamusal Alan: Ansiklopedik bir Makale”, Birikim, No:70, ss: 62-66.
- HUNT, L. (1990) “The Unstable Boundaries of the French Revolution”, A History of Private Life, Vol 4, The Belknap Press of Harvard Univ., Londra.
- İLKARACAN, İ., İlkaracan, P. (1998), “Kuldan Yurttaşa: Kadınlar Nersinde?”, 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- İNAN, A. (1982) Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, MEB Basımevi, İstanbul
- KAAN F.E. (2004) Köy Enstitüleri, Yarım kalmış mucize: Orda bir köy var uzakta, son erişim 20.12.2014, <<http://education.ankara.edu.tr>.
- KADIOĞLU, A. (1999), Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, Metis Yayınları, İstanbul
- KADIOĞLU, A. (1999) Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, Türkiye’de Demokratik Açılım Arayışları, Metis Yayınları, İstanbul
- KANDİYOTİ, D. (1996) Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Metis Yayınları, İstanbul
- KANDİYOTİ, D. (1998)“Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Yeni Boyutlar”, Der. S. Bozdoğan ve R. Kasaba, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KANDİYOTİ, D. (2010), “Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar”, (iç.) 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, der. Ş. Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul
- KANDİYOTİ, D. (2012). “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek için Geçmişe Bakış” Sancar, Serpil (ed..) Birkaç Arpa Boyu...21. yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KARAKÖK, T. (2011) “Menderes Dönemi’nde (1950-1960) Türkiye’de Eğitim”, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, http://higheredu-sci.beun.edu.tr/pdf/pdf_HIG_1532.pdf, son erişim tarihi:04.01.2015
- KAYA, İ. (2011) “Farklı Bir Modernlik Projesi Olarak Kemalizm”, Düşün Dergisi, ODTÜ Atatürkçü Düşünce Derneği Yayın Organı, Sayı: 24, Güz 2011, ss.26-33.
- KİRBY, F. (1962) Türkiye’de Köy Enstitüleri, İmece Yayınları, İstanbul
- KİRBY, F. (2000).Türkiye’de Köy Enstitüleri, 2. baskı, Yay. Haz. E. Tonguç, Güldikeni Yayınları, Ankara
- KOCATÜRK, U. (1984) Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Turan Kitabevi, Ankara
- KURNAZ, Ş. (1991) Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), Aile Araştırma Kurumu, 2. Baskı, Ankara
- KÖŞGEROĞLU, N. (2010) Köy Enstitüleri ve Kadın Kalemler: “Beli Kırılan Devrim”, Alter Yayıncılık, Ankara
- ÖZMAN, A. (2010) “Law, Ideology And Modernization In Turkey: Kemalist Legal Reforms In Perspective”, Social and Legal Studies, 0964 6639, Vol. 19(1), 67-84
- ÖZSAN, G., A. Durakbaşa ve M. Karadağ (2009) “Eşraf Ailelerinde Kadın Anlatıları”, “Kadın Belliğini Oluşturmada Kaynak Sorunu”, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyum Kitabı, İstanbul
- SALLAN GÜL, S. (2013) Gönen Köy Enstitüsü Işığı, Yeni Kuşak Köy Enstitüsü Derneği, İzmir
- SALLAN GÜL, S, F. Kahraman, A. Alican, H. E. Kaya ve H. Gül (2013), “Köy Enstitüsü Penceresinden Cumhuriyetin Eğitim Politikalarına Bakmak: Gönen Köy Enstitüsü Örneği”, VII. Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla

SALLAN GÜL, S., A. Alican ve A. Dinek (2008) “Problematic of Adult Women Education: the Determination of Sultanbeyli’s Poor Women for Education”, *TODAIIE’s Review of Public Administration*, Volume 2, No 1, pp. 73-94.

SALLAN GÜL S. ve Alican Şen, A. (2014). “Türkiye’de Kadın Hakları Ve Sosyal Hizmet Uygulamalarında Yeni Liberal Dönüşüm”, *Sosyal Hizmet Ve Öteki Disiplinlerarası Yaklaşımın İçinde*, Yayına Hazırlayanlar, Pınar Akkuş ve Özgür Başpınar Aktütün, Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 112-144.

(2002) “Kadınların Milliyeti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi*, Cilt 4, der. Tanıl Bora. İletişim Yayınları, İstanbul

SİRMAN, N. (1989) ‘Feminism in Turkey: A Short History’, *New Perspectives on Turkey*, 3 (1).

SMİTH, A. D. (1996), *Toplumsal Değişme Anlayışı*, Çev. Ülgen Oskay, Gündoğan Yayınları, Ankara

TUNA, S. (2009) “Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak,” *Fe Dergi*, sayı 1, 20-29.

TAŞKIRAN, T. (1973) *Cumhuriyetin 50. Yılında Kadın Hakları*, Ankara.

TEKELİ, Ş. (1998), “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme”, (iç.) 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler, ed. Ayşe Berktaş Mirzaoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.337-346.

TEKELİ, Ş. (1991) “Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı”, *Sol Kemalizm’e Bakıyor*, Der. Ruşen Çakır ve Levent Cinemre, Metis Yayınları, İstanbul

TEKELİ, Ş. (1982a) *Kadınlar ve Siyasal ve Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul

TEKELİ, Ş. (1982b) “Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri”, *Türk Toplumunda Kadın*, der. Threlfall, M. (1998) “State Feminism or Party Feminism? Feminist Politics and the Spanish Institute of Women”, *The European Journal of Women’s Studies*, Vol. 5, 69-93.

N. A. UNAT (1981), *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dizisi*, Ekim Yayınları, İstanbul

TÜRKOĞLU P. (2012), *Kısa Süren Hasat Köy Enstitüsünde Öğrenci Olmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

TÜRKOĞLU P. (2011), *Kızlar da Yanmaz (Genç Cumhuriyette Köy Çocuğu Olmak)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

TÜRKOĞLU P. (2009), *Tonguç ve Enstitüleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

TÜRKOĞLU P. (2008), “Kalkınma Politikaları ve Eğitim”, *Yeniden İmece*, Yıl: 5, Sayı: 19 (Haziran), s. 30-31.

YÜMLÜ, M. (2010) “Bir Devrin Cemiyet Adamı: Doktor Fuad Umay” *Biyografisi Üzerine Bir İnceleme*, *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı/Middle East Special Issue*, ss.437-447. Çevrimiçi <http://www.ankara.bel.tr/haberler/yali-dostu-kent-ankara/>, 22 Ağustos 2012.

